

O. Tomasz Dąbek OSB
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1427-0135>
DOI: <https://doi.org/10.15633/9788363241414.06>

BIBLIJNE PODSTAWY PATRIOTYZMU I MIŁOŚCI OJCZYSTEJ ZIEMI

Refleksję nad tekstami biblijnymi dotyczącymi patriotyzmu i miłości ojczy-
stej ziemi poświęcamy Profesorowi teologii pastoralnej, wielkiemu miłośniko-
wi przyrody, zwłaszcza gór, które wielokrotnie przemierzał i w których pełnił
służbę przewodniczą i ratowniczą. Biblia jako Księga równocześnie Boża i ludz-
ka podaje wiele cennych pouczeń odnoszących się zarówno do Boga, Jego miło-
ści do człowieka i całego stworzenia, jak też do ludzi, ich sposobu przeżywania
swej więzi z Bogiem, innymi ludźmi oraz całym stworzonym światem.

Rozróżniając patriotyzm i miłość ojczyźnej ziemi, przez patriotyzm będzie-
my rozumieli bardziej odniesienie do narodu, ludzi wspólnie mieszkających
i tworzących tę samą kulturę, natomiast przez miłość ziemi dojrzałe umiowa-
nie przyrody i konkretnego regionu jako Bożego daru. Dziś często pokazuje się
nam ze znaczną siłą przebiecia niedojrzałe postawy niektórych obrońców przy-
rody, którzy cenią wyżej np. życie piskląt ptaka niż poczętego dziecka.

W czasach komunistycznych nieraz w ramach indoktrynacji stawiano py-
tanie: patriotyzm czy internacjonalizm (rzekome szczęście wszystkich ludów
w komunizmie)? Dla chrześcijan może powstać podobna trudność, po prze-
czytaniu np. Ga 3, 28n: „Nie ma już Żyda ani poganina, nie ma już niewolni-
ka ani człowieka wolnego, nie ma już mężczyzny ani kobiety, wszyscy bowiem
jesteście kimś jednym w Chrystusie Jezusie.²⁹ Jeżeli zaś należycie do Chry-
stusa, to jesteście też potomstwem Abrahama, dziedzicami zgodnie z obietni-
cą³¹. Z jednej strony podobnie powszechne powołanie do świętości, włączenie

---

¹ Por. E. Szymanek, *List do Galatów. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań–Warszawa 1978, s. 85n (Pismo Święte Nowego Testamentu, dalej: PŚNT, VI,2); F. Mussner, *Der Galaterbrief*, Freiburg–Basel–Wien 19773, s. 264–266 (Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament, dalej: HTKNT, IX); F.J. Matera, *Galatians*, Collegeville, Minnesota 1992, s. 142–147 (Sacra Pagina Series, dalej: SPS, 9); A. Viard, *Saint Paul Épitre aux Galates*, Paris 1964, s. 83n (Sources Bibliques); H.D. Betz, *Galatians. A Commentary on Paul's Letter to the Churches in Galatia*, Philadelphia 1984, s. 189–201 (Hermeneia).

w jeden Chrystusowy Kościół, a z drugiej szczególnie więź z rodakami. Częściowej odpowiedzi udziela już św. Paweł, mówiąc o potomstwie Abrahama, którym stają się przez wiarę i chrzest ludzie pochodzący spoza Izraela, a w pełni jego poczucie więzi z rodakami pokazują rozdziały 9–11 Listu do Rzymian, w których ubolewa nad ich niewiarą w Chrystusa i pisze w sposób wzruszający: „Wolałbym bowiem sam być pod klątwą, [odłączonym] od Chrystusa dla [zbawienia] braci moich, którzy według ciała są moimi rodakami”² (Rz 9, 3)³. Dlatego trzeba z jednej strony cenić powszechne powołanie do Bożego Królestwa, z drugiej własną wspólnotę narodową związaną z określoną ziemią jako Bożym darem, środowiskiem, w którym ma się ona rozwijać.

Św. Paweł uczy Filipian i wszystkich chrześcijan, że nasza ojczyzna jest w niebie: „Nasza bowiem ojczyzna jest w niebie. Stamtąd też jako Zbawcy wychekujemy Pana Jezusa Chrystusa, ²¹ który przekształci nasze ciało poniżone w podobne do swego chwalebego ciała tą mocą, jaką może On także wszystko, co jest, sobie podporządkować” (Flp 3, 20n). Oczekujemy chwalebego przyścia Chrystusa oraz Jego działania przemieniającego nas na Jego obraz. Niemniej to oczekiwanie powinno się przejawiać również przez troskę o społeczność, w której żyjemy, i ziemię, na której mieszkamy⁴.

² Teksty biblijne z V wydania Biblii Tysiąclecia: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, Poznań 2000⁵.

³ Por. K. Romaniuk, *List do Rzymian. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań–Warszawa 1978, s. 197–237, zwłaszcza 199n (PŚNT, VI,1); S. Stasiak, *List do Rzymian. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2020], s. 432–541, zwłaszcza 434n (Nowy Komentarz Biblijny. Nowy Testament, dalej: NKB.NT, VI); H. Schlier, *Der Römerbrief*, Freiburg–Basel–Wien 1977, s. 282–348, zwłaszcza 285n (HTKNT, VI); B. Byrne, *Romans*, Collegeville, Minnesota 1996, s. 281–361, zwłaszcza 285–287 (SPS, 6); C.K. Barrett, *A Commentary on the Epistle to the Romans*, London 1971, s. 174–230, zwłaszcza 176n (Black’s New Testament Commentaries); J.A. Fitzmyer, *Romans. A New Translation with Introduction and Commentary*, New York, London, Toronto, Sydney, Auckland 1993, s. 539–636, zwłaszcza 544n (The Anchor Bible, dalej: AB, 33); J.D.G. Dunn, *Romans 9 – 16*, Dallas, Texas 1991, s. 517–704, zwłaszcza 524n (Word Biblical Commentary, dalej: WBC, 38B); R. Baulès, *L’Évangile puissance de Dieu. Commentaire de l’épître aux Romains*, Paris 1968, s. 221–254, zwłaszcza 221n (Lectio Divina; dalej: LD, 53); M. Czajkowski, *Lud Przymierza*, Warszawa 1992 (Biblioteka „Więzi”); F. Refoulé, „... Et ainsi tout Israël sera sauvé”. *Romains 11,25-32*, Paris 1984 (LD, 117).

⁴ Por. A. Jankowski, *Listy więzienne świętego Pawła. Do Filipian – Do Kolosan – Do Filemona – Do Efezjan. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań 1962, s. 162–165 (PŚNT, VIII); J. Gnilka, *Der Philipperbrief*, Freiburg–Basel–Wien 1968, s. 206–210 (HTKNT, X,3); J. Flis, *List do Filipian. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2011], s. 388–393 (NKB.NT, XI); G.F. Hawthorne, *Philippians*, Waco, Texas 1983, s. 168–174 (WBC, 43) oraz mój artykuł: „*Nostra autem conversatio in caelis est*” (Flp 3,20). *Znaczenie słowa conversatio w Wulgacie i dawnych tekstach mniszych*, w: *W prostocie prawdy, w pokorze miłości. Studia i materiały dedykowane Księdzu prof. zw. dr. hab. Janowi Walowi*, red. T. Borutka, A. Baczyński, M. Ostrowski, Kraków 2008, s. 197–206.

Podobnie List do Hebrajczyków mówi o patriarchach jako wzorze chrześcijan: „W wierze pomarli oni wszyscy, nie osiągnąwszy tego, co im przyrzeczono, lecz patrzyli na to z daleka i witali, uznawszy siebie za obcych i gości na tej ziemi.¹⁴ Ci bowiem, co tak mówią, wykazują, że szukają ojczyzny.¹⁵ Gdyby zaś tę wspominali, z której wyszli, znaleźliby sposobność powrotu do niej.¹⁶ Teraz zaś do lepszej dążą, to jest do niebieskiej. Dlatego Bóg nie wstydi się być nazywanym ich Bogiem, gdyż przysposobił im miasto” (Hbr 11, 13-16)⁵. Ale też mówi o konkretnych czynach płynących z wiary w Boże obietnice i stanowiących przejawy troski o swój lud i jego ziemię: „Nie starczyłoby mi bowiem czasu na opowiadanie o Gedeonie, Baraku, Samsonie, Jeftem, Dawidzie, Samuelu i o prorokach,³³ którzy dzięki wierze zdobyli królestwa, dokonali czynów sprawiedliwych, otrzymali obietnice, zamknęli paszcze lwom,³⁴ przygасили żar ognia, uniknęli ostrzy miecza i wyleczyli się z niemocy, stali się bohaterami w walce i do ucieczki zmusili nieprzyjacielskie szyki.³⁵ Dzięki dokonany przez nich wskrzeszeniom niewiasty otrzymały swoich zmarłych. Jedni ponieśli katusze, nie przyjąwszy uwolnienia, aby otrzymać lepsze zmartwychwstanie.³⁶ Inni zaś doznali zelżywości i biczowania, a nadto kajdan i więzienia.³⁷ Kamienowano ich, przerzynano piłą, <kuszono>, przebijano mieczem; tułali się w skórach owczych, kozich, w nędzy, w utrapieniu, w ucisku –³⁸ świat nie był ich wart – i błakali się po pustyniach i górach, po jaskiniach i rozpadlinach ziemi.³⁹ A ci wszyscy, choć ze względu na swą wiarę stali się godni pochwały, nie otrzymali przyrzeczonej obietnicy,⁴⁰ gdyż Bóg, który nam lepszy los zgotował, nie chciał, aby oni osiągnęli doskonałość bez nas” (Hbr 11, 32-40)⁶.

W naszych rozważaniach omówimy teksty o ziemi i przyrodzie jako wspinałym i pięknym Bożym darze, pokazujące szczególny charakter Izraela jako wspólnoty narodowej i religijnej, wypowiedzi Jezusa o ojczyźnie, rodakach

⁵ Por. G.W. Buchanan, *To the Hebrews. Translation, Comments and Conclusions*, Garden City, New York 1983²⁷, s. 190–194 (AB, 36); S. Łach, *List do Hebrajczyków. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań 1959, s. 257n (PŚNT, X); A. Malina, *List do Hebrajczyków. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2018], s. 483–485 (NKB.NT, XV); F.F. Bruce, *The Epistle to Hebrews. The English Text with Introduction, Exposition and Notes*, Grand Rapids, Michigan 1978, s. 303–307 (The New International Commentary on the New Testament); P. Ellingworth, *The Epistle to the Hebrews. Commentary on the Greek Text*, Grand Rapids, Michigan 1993, s. 592–599 (New International Greek Testament Commentary); H.W. Attridge, *The Epistle to the Hebrews. A Commentary on the Epistle to the Hebrews*, Philadelphia 1989, s. 328–332 (Hermeneia); R. Bogacz, *Misja Chrystusa w świetle hapax legomenów*, Kraków 2006, s. 551n (List do Hebrajczyków, 2).

⁶ Por. G.W. Buchanan, *To the Hebrews...*, dz. cyt., s. 200–207; S. Łach, *List do Hebrajczyków...*, dz. cyt., s. 263–268; A. Malina, *List do Hebrajczyków...*, dz. cyt., s. 494–501; F.F. Bruce, *The Epistle to Hebrews...*, dz. cyt., s. 329–344; P. Ellingworth, *The Epistle to the Hebrews...*, dz. cyt., s. 622–636; H.W. Attridge, *The Epistle to the Hebrews...*, dz. cyt., s. 346–352; R. Bogacz, *Misja Chrystusa w świetle hapax legomenów...*, dz. cyt., s. 556–561.

i przyrodzie oraz teksty apostołskie o rodakach i przyrodzie i życiu w ludzkiej społeczności.

Ziemia i przyroda jako wspaniały i piękny dar Boga dla człowieka

Pismo Święte zawiera wiele słów podziwu i radości wobec piękna stworzonego świata jako wspaniałego Bożego dzieła. Ukazuje różnorodność i bogactwo Bożego stworzenia. Pierwszy opis stworzenia w Księdze Rodzaju po wymienieniu kolejnych bytów powtarza ich ocenę: „wszystko było dobre”:

Bóg, widząc, że światłość jest dobra (כִּי-טוֹב - *Ki ṭōb*)⁷, oddzielił ją od ciemności (Rdz 1, 4);

Bóg nazwał tę suchą powierzchnię ziemią, a zbiorowisko wód nazwał morzem. Bóg, widząc, że były dobre, rzekł: „Niechaj ziemia wyda rośliny zielone...” (Rdz 1, 10n);

A Bóg widział, że były dobre (Rdz 1, 12. 18. 21. 25);

A Bóg widział, że wszystko, co uczynił, było bardzo dobre (Rdz 1, 31).

Zwrot – jakby refren przewijający się wielokrotnie w opisie stworzenia świata – stanowi może pozostałość dawnego poematu, jest wyrazem przekonania, że całe stworzenie, owoc Bożej mocy stwórczej, jest dobre⁸. Kohelet krótko stwierdza: „Uczynił wszystko pięknie w swoim czasie” (Koh 3, 11)⁹.

⁷ Transliteracja terminów hebrajskich za S. Wronka, *Transliteracja i transkrypcja alfabetu hebrajskiego*, RBL 57 (2004), s. 45-58.

⁸ Por. S. Lach, *Księga Rodzaju. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań 1962, s. 186-198 (Pismo Święte Starego Testamentu, dalej: PŚST, I,1); J. Lemański, *Księga Rodzaju, rozdziały 1 – 11. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2013], s. 135-182 (Nowy Komentarz Biblijny. Stary Testament, dalej: NKB.ST, I,1); E.A. Speiser, *Genesis*, Garden City, New York 1964, s. 5-13 (AB, 1); G. von Rad, *Das erste Buch Mose. Genesis*, Göttingen 1976¹⁰, s. 32-45 (Das Alte Testament Deutsch, dalej: ATD, 2-4); G.J. Wenham, *Genesis 1 – 15*, (Word Books, Milton Keynes, England) 1991, s. 17-40 (WBC, 1). Por. też A. Wójcik, *Prawda a miłość i miłosierdzie w Biblii Hebrajskiej*, w: „Bądźcie miłosierni, jak Ojciec wasz jest miłosierny” (Łk 6,36), red. T.M. Dąbek, Kraków 2002, s. 127-170, zwłaszcza 132, 137n, 151. O sakralnym charakterze całej przyrody jako Bożego dzieła pisałem w artykule „Do Pana należy ziemia i to, co ją napędza...” (Ps 24,1). *Biblijne podstawy przekonania o sakralnym charakterze całej przyrody i szczególnych miejsc*, w: *Kęckie sacrum*, red. S. Cader, Kęty 2008, s. 103-120. Por. też J. Salij, *Gwiazdy, ludzie i zwierzęta. O godności człowieka i godności materii*, Poznań 2009.

⁹ Por. M. Filipiak, *Księga Koheleta. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz, eskursy*, Poznań-Warszawa 1980, s. 120n (PŚST, VIII,2); A. Bonora, *Księga Koheleta*, tłum. J. Dembska, Kraków 1997, s. 67-70 (Rozumieć Stary Testament. Komentarz Duchowy); R.B.Y. Scott, *Proverbs, Ecclesiastes. Introduction, Translation, and Notes*, Garden City, New

O pięknie stworzeń mówi też Księga Mądrości, przedstawiając możliwość poznania Boga na podstawie stworzenia i nierozumność kultu przyrody (Mdr 13, 1-9). Przytoczymy tylko niektóre wersety:

Jeśli urzeczeni ich pięknem wzięli je za bóstwa –
winni byli poznać, o ile wspanialszy jest ich Władca...
Bo z wielkości i piękna stworzeń
poznaje się przez podobieństwo ich Sprawcę (Mdr 13, 3. 5)¹⁰.

Księga Mądrości pokazuje pełną miłości troskę Boga o całe stworzenie:

Nad wszystkim masz litość, bo wszystko w Twej mocy,
i oczy zamykasz na grzechy ludzi, by się nawrócili.
Miłujesz bowiem wszystkie (ἐλεεῖς δὲ πάντα) stworzenia,
niczym się nie brzydzisz, co uczyniłeś,
bo gdybyś miał coś w nienawiści, nie byłbyś tego uczynił.
Jakżeby coś trwać mogło, gdybyś Ty tego nie chciał?
Jak by się zachowało, czego byś nie wezwał?
Oszczędzasz wszystko (φείδῃ δὲ πάντων), bo to wszystko Twoje, Panie, miłośniku
życia (φιλόψυχε)! (Mdr 11, 22-26).

Natchniony autor uważa całe stworzenie za owoc Bożej woli równoznacznej z miłością – bez niej by niczego nie powołał do istnienia. Jego miłość, dobroć, życzliwość podtrzymuje wszystko w istnieniu. W Ewangelii Jezus powie, że On troszczy się również o to, co jest najbardziej znikome, szybko przemija (por. np. Mt 6, 26. 28; 10, 29–31; 12, 11n)¹¹. Kto uważnie obserwuje wszystko, co dzieje się wokół niego, widzi życzliwość Boga Stwórcy do całego stworzenia (por. Ps 33, 5;

York 1965, s. 221 (AB, 18); C.L. Seow, *Ecclesiastes. A New Translation with Introduction and Commentary*, New York, London, Toronto, Sydney, Auckland 1997, s. 162n, 172–174 (AB, 18C); G. Ravasi, *Kohelet. Najbardziej oryginalna i „skandaliczna” księga Starego Testamentu*, tłum. J. Skrzypnik, Kraków 2003, s. 126–129 (Zgłębiając Biblię).

¹⁰ Por. K. Romaniuk, *Księga Mądrości. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań–Warszawa 1969, s. 200–203, (PŚST, VIII,3); B. Poniży, *Księga Mądrości. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, [Częstochowa] 2012, s. 355–373 (NKB.ST, XX); D. Winston, *The Wisdom of Solomon. A New Translation with Introduction and Commentary*, Garden City, New York 1978, s. 247–257 (AB, 43); M. Gilbert, *Mądrość Salomona*, t. I, tłum. S. Kobiałka, Kraków 2002, s. 17 (Myśl Teologiczna, 37); tenże, *Mądrość Salomona*, t. II, tłum. S. Kobiałka, Kraków 2002, s. 12–14, 35n, 102n (Myśl Teologiczna, 38); B. Poniży, *Panteizm w Księdze Mądrości (Mdr 13,1-9) na tle krytyki bałwochwalstwa w Biblii*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 8 (1998), s. 27–60.

¹¹ Jezus przypomina, że Bóg troszczy się o środki do życia dla ptaków, piękny wygląd kwiatów, a także wskazuje na troskę właścicieli o zwierzęta, by pokazać, że człowiek ma znacznie większą wartość i Bóg chce zaspokoić jego potrzeby (por. Mt 6, 25–34; Łk 12, 22–31; 13, 15; 14, 5).

119, 64)¹². Tytuł „miłośnik życia” (φιλόψυχος) podkreśla, że w działaniu Boga władza i miłość wzajemnie się uzupełniają¹³.

Wielkość i piękno Bożych dzieł wskazuje na ich Stwórcę. Natchniony autor Księgi Mądrości pisze o nierozumności ludzi, którzy nie poznają Boga ze wspaniałości Jego stworzenia i oddają cześć samym zjawiskom przyrody:

Głupi z natury są wszyscy ludzie,
którzy nie poznali Boga;
z dóbr widzialnych nie zdołali poznać Tego, który jest,
patrząc na dzieła, nie poznali Twórcy,
lecz ogień, wiatr, powietrze chyże,
gwiazdy dokoła, rwącą wodę
lub światła niebieskie uznali za bóstwa, które rządzą światem.
Jeśli urzeczeni ich pięknem wzięli je za bóstwa –
winni byli poznać, o ile wspanialszy jest ich Władca,
stworzył je bowiem Twórca piękności,
a jeśli ich moc i działanie wprowadziły ich w podziw –
winni byli z nich poznać, o ile jest potężniejszy Ten, kto je uczynił.
Bo z wielkości i piękna stworzeń
poznaje się przez podobieństwo ich Sprawcę. [...]
jeśli się bowiem zdobyli na tyle wiedzy,
by móc ogarnąć wszechświat –
jakże nie znaleźli rychlej jego Władcy? (Mdr 13, 1-5. 9)¹⁴.

Na temat piękna przyrody głoszącego chwałę Boga wielokrotnie mówią Psalmy: 104 – uwielbienie Boga w Jego stworzeniu; 148 – zachęta całego stworzenia do wielbienia Boga obejmuje w świecie materialnym od słońca i księżyca poprzez przyrodę nieożywioną, zjawiska atmosferyczne, rośliny, zwierzęta dzi-

¹² Por. K. Romaniuk, *Księga Mądrości...*, dz. cyt., s. 191n; B. Poniży, *Księga Mądrości...*, dz. cyt., s. 333-336. Również w pismach z Qumran autorzy podkreślają, że nic nie istnieje bez woli Bożej – por. D. Winston, *The Wisdom of Solomon...*, dz. cyt., s. 235; M. Gilbert, *Mądrość Salomona...*, dz. cyt., t. I, s. 131-139; t. II, s. 100-102; G. Ravasi, *Il Libro dei Salmi. Commento e attualizzazione*, I, Bologna 1986³, s. 602n; III, Bologna 1988⁴, s. 473 (Lettura Pastorale della Bibbia); M. Dahood, *Psalms I, 1-50. Introduction, Translation and Notes*, Garden City, New York 1983, s. 201 (AB, 16); tenże, *Psalms III, 101-150. Introduction, Translation and Notes with an Appendix: The Grammar of the Psalter*, Garden City, New York 1984, s. 233 (AB, 17A); S. Łach, J. Łach, *Księga Psalmów. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań 1990, s. 211, 509 (PŚST, VII,2).

¹³ Por. K. Romaniuk, *Księga Mądrości...*, dz. cyt., s. 192.

¹⁴ Por. K. Romaniuk, *Księga Mądrości...*, dz. cyt., s. 184-186; B. Poniży, *Księga Mądrości...*, dz. cyt., s. 356-373; D. Winston, *The Wisdom of Solomon...*, dz. cyt., s. 248-253, 256n; M. Gilbert, *Mądrość Salomona...*, dz. cyt., t. I, s. 17; t. II, s. 12-14, 35n, 102n.

kie i domowe, ptaki (ww. 3-10), potem ludzi, poczynając od władców do osób młodych i starszych (w. 11n)¹⁵; podobnie Pieśń trzech młodzieńców w greckiej wersji Księgi Daniela (Dn 3, 52-90)¹⁶.

W *Pieśni nad Pieśniami* Oblubieńcy porównują swą piękność do zjawisk przyrody, roślin i zwierząt oraz odwołują się do przebiegu zjawisk przyrody, np.:

O jak piękna jesteś, przyjaciółko moja,
jak piękna,
oczy twe jak gołębice! (Pnp 1, 15);
Jak lilia pośród cierni,
tak przyjaciółka ma pośród dziewcząt.
Jak jabłoń pośród drzew leśnych,
tak ukochany mój wśród młodzieńców (2, 2n);
Umiłowany mój podobny do gazeli,
do młodego jelenia (2, 9);
Oczy twe jak gołębice
za twoją zasłoną.
Włosy twe jak stado kóz
falujące na górach Gileadu.
Zęby twe jak stado owiec strzyżonych,
gdy wychodzą z kąpieli (4, 1n);
[Jesteś] źródłem ogrodów, zdrojem wód żywych
spływających z Libanu (4, 15).
O świecie pośpieszmy do winnic,
zobaczyć, czy kwitnie winorośl,
czy pączki się otwarły, czy w kwieciu są już granaty [...]
Mandragory sięją woń,
nad drzwiami naszymi wszelki owoc wyborny,
świeży i zeszlóroczny,

¹⁵ Por. G. Ravasi, *Il Libro dei Salmi...*, III, dz. cyt., s. 79-129, 961-977; M. Dahood, *Psalms III, 101-150. Introduction, Translation and Notes with an Appendix: The Grammar of the Psalter*, Garden City, New York 1984, s. 33-48, 352-355 (AB, 17A); S. Łach, J. Łach, *Księga Psalmów...*, dz. cyt., s. 440-445, 585n.

¹⁶ Por. J. Homerski, *Księga Daniela. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań 2008, s. 65-88 (PŚST, XI, 2); M. Parchem, *Księga Daniela. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2008], s. 301-313 (NKB.ST, XXVI); J.J. Collins, *Daniel. A Commentary on the Book of Daniel*, Minneapolis 1993, s. 204-207 (Hermeneia); L.F. Hartman, A.A. Di Lella, *The Book of Daniel. A New Translation with Notes and Commentary on Chapters 1 - 9 by L. F. Hartman, Introduction, and Commentary on Chapters 10 - 12 by A. A. Di Lella*, Garden City, New York 1985, s. 164-167 (AB, 23); C.A. Moore, *Daniel, Esther and Jeremiah the Additions. A New Translation with Introduction and Commentary*, Garden City, New York 1977, s. 66-76 (AB, 44).

dla ciebie, mój miły, chowałam (7, 13n);
 [N]apoilałabym cię winem korzennym,
 moszczem z granatów [...]
 Pod jabłonią obudziłem cię;
 tam poczęła cię matka twoja [...]
 Biegnij, miły mój, bądź podobny do gazeli
 lub do młodego jelenia
 na górach [wśród] balsamowych drzew (8, 2. 5. 14)¹⁷.

Syracydes wyraża podziw dla piękna Bożego stworzenia (szczególnie 42, 15 – 43, 33). Można zacytować jeden z wersetów:

Wspaniałość na wysokości sklepienie [jaśniejące] przejrzystością,
 takie jest niebo – widok pełen chwały (Syr 43, 1)¹⁸.

Podobnie opisują wspaniałość i piękno Bożego stworzenia końcowe rozdziały Księgi Hioba (36, 22 – 41, 26)¹⁹.

W księgach mądrościowych często są odwołania do życia i zachowania zwierząt (por. np. Prz 5, 19; 6, 5–8; 20, 2; 23, 5. 32; 26, 2. 11; 27, 8; 28, 15; 30, 15. 17. 19. 25–31; Syr 27, 9) albo do piękna i rozwoju roślin (np. Prz 10, 5; 27, 18. 25; 28, 19; Syr 27, 6; 40, 15n), zjawisk przyrody (np. Prz 8, 19; 25, 13n. 20. 23; 26, 1; Syr 27, 6; 32, 10).

¹⁷ Por. M.H. Pope, *Song of Songs. A New Translation with Introduction and Commentary*, Garden City, New York 1977, s. 355–358, 370–374, 390–393, 457–463, 495–498, 646–650, 658–666, 697–701 (AB, 7C); H. Langkammer, *Księga Pieśni nad Pieśniami. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań 2016, s. 62, 64n, 67n, 79n, 87n, 111–113, 115, 123n (PŚST, VIII,4); J. Warzecha, *Miłość potężna jak śmierć (Pieśń nad Pieśniami)*, w: A. Strus, J. Warzecha, J. Frankowski, *Pieśni Izraela*, Warszawa 1988, s. 153–171, zwłaszcza 165–170 (Wprowadzenie w myśl i wezwanie ksiąg biblijnych, 7).

¹⁸ Por. P.W. Skehan, A.A. Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira. A New Translation with Notes By †P. W. Skehan, Introduction and Commentary By A. A. Di Lella*, New York 1987, s. 487–496, zwłaszcza 492 (AB, 39); H. Langkammer, *Księga Syracha. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań 2020, s. 337–361, zwłaszcza 352n (PŚST, VIII,5); O. Schilling, *Das Buch Jesus Sirach*, Freiburg 1956, s. 178–181, zwłaszcza 181 (Herders Bibelkommentar. Die Heilige Schrift für das Leben erklärt, VII,2).

¹⁹ Por. C. Jakubiec, *Księga Hioba. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań–Warszawa 1974, s. 218–240 (PŚST, VII,1); A. Tronina, *Księga Hioba. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, [Częstochowa 2013], s. 409–546 (NKB.ST, XV); M.H. Pope, *Job. Introduction, Translation, and Notes*, Garden City, New York 1973, s. 272–329 (AB, 15); L. Alonso Schökel, J.L. Sicre Diaz, *Giobbe. Commento teologico e letterario*, Roma 1985, s. 572–668 (Commenti Biblici); J. Lévêque, *Job et son Dieu. Essai d'exégèse et de théologie biblique*, I–II, Paris 1970, II, s. 566–575, 593–606 (Études Bibliques); G. Ravasi, *Hiob. Dramat Boga i człowieka*, II, tłum. K. Stopa, Kraków 2005, s. 20n, 454–563 (Zgłębiając Biblię).

Przytoczone teksty pokazują podziw natchnionych autorów wyrażających przekonanie swych rodaków o pięknie Bożego stworzenia jako daru dla człowieka.

Szczególny charakter Izraela jako wspólnoty narodowej i religijnej

Stary Testament ukazuje Palestynę, Ziemię Obiecaną, jako konkretny kraj, jako dar Boga dla Ludu Wybranego. O Ziemi Obiecanej mówił Bóg do Mojżesza: „Zstąpiłem, aby go [mój lud – dopisek T.M.D.] wyrwać z rąk Egiptu i wprowadzić z tej ziemi do ziemi żyznej i przestronnej, do ziemi, która opływa w mleko i miód” (Wj 3, 8; por. w. 17)²⁰ i tak przedstawiano ją Izraelitom w czasie wędrówki i zdobywania Kanaanu (13, 5; 33, 3; Kpł 20, 24; Lb 14, 8; Pwt 5, 3; 8, 8; 11, 9; 26, 9. 15; 27, 3; 31, 20, Joz 5, 6) oraz tak mówili o niej posłowie, których Mojżesz wysłał, by ją obejrzeni: „Jest to rzeczywiście kraj opływający w mleko i miód” (Lb 13, 27)²¹.

Przynależność do ludu Bożego – Izraela – opierała się na zasadzie pochodzenia naturalnego oraz wierności przymierzu. Bliżni to przede wszystkim rodak jako członek wielkiej rodziny potomków Abrahama, Jakuba i jego synów²². Szczęście Izraelitów to zamieszkiwanie w pokoju na swojej ziemi, liczne potomstwo i dostatnie życie. Pokazuje to np. Psalm 128:

Szczęśliwy, kto boi się Pana
i kto chodzi jego drogami.
Małżonka twoja jak płodny szczerp winny
we wnętrzu twojego domu.
Synowie twoi jak oliwne gałązki
dokoła twojego stołu (ww. 1-3)²³.

²⁰ Por. S. Łach, *Księga Wyjścia. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań 1964, s. 103, 107 (PŚST, I,2); B.S. Childs, *The Book of Exodus. A Critical, Theological Commentary*, Philadelphia 1974, s. 80 (The Old Testament Library); J. Lemański, *Księga Wyjścia. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2009], s. 147n, 153 (NKB.ST, 2); M. Majewski, *W stronę Ziemi Obiecanej. Komentarz do Księgi Wyjścia*, Kraków 2011, s. 119.

²¹ Por. S. Łach, *Księga Liczb. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań–Warszawa 1970, s. 147n (PŚST, II-2); Ph.J. Budd, *Numbers*, Waco, Texas 1984, s. 145-147 (WBC, 5); B.A. Levine, *Numbers 1 – 20. A New Translation with Introduction and Commentary*, New York, London, Toronto, Sydney, Auckland 1993, s. 356-244 (AB, 4); E.N. Zwijacz, *Obraz Ludu Bożego według Księgi Liczb*, Kraków 2010, s. 375 (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. Wydział Teologiczny. Rozprawy Doktorskie).

²² Por. M. Czajkowski, *Lud Przymierza*, Warszawa 1992, s. 11 oraz mój artykuł *Najbliższe pokrewieństwo a wielka rodzina w Biblii*, „Family Forum. Problemy współczesnej rodziny” 1, red. P. Morciniec, Opole 2011, s. 193-205.

²³ Por. G. Ravasi, *Il Libro dei Salmi...*, III, dz. cyt., s. 610n; M. Dahood, *Psalms III...*, dz. cyt., s. 227-229; S. Łach, J. Łach, *Księga Psalmów...*, dz. cyt., s. 530.

Wspólnota Izraela miała jednocześnie charakter narodowy i religijny. Jerozolima jako Święte Miasto Boże stała się wielką dumą Wybranego Ludu²⁴, a świątynia, którą wybudował w niej Salomon, jedynym miejscem uroczystego kultu²⁵. Walki o zapewnienie godnych warunków życia, bezpieczeństwa swoim rodzinom i wierność Przymierzu z Bogiem miały jednocześnie charakter narodowy i religijny, były wyrazem religijnej wierności Bogu i miłości do narodu wybranego. Szczególnie wyraźnie widać to w czasach machabejskich. Przytoczymy kilka wypowiedzi z tego okresu.

Ojciec braci nazwanych Machabeuszami od przydomka jednego z nich, Judy, kapłan Matatiasz z Modin, powiedział wobec narzucania greckich obyczajów przez Antiochia IV Epifanesa:

Biada mi! Dlaczego się urodziłem?
Czy po to, żeby oglądać upadek mego narodu
i upadek Świętego Miasta? (1 Mch 2, 7).

Jest to początek dłuższej poetyckiej lamentacyjnej wypowiedzi²⁶. Na początku walk powstańcy mówili:

Przeciwstawmy się zniszczeniu naszego narodu. Walczmy w obronie naszego narodu i świętości! (1 Mch 3, 43).

Juda Machabeusz przed walką z Gorgiaszem powiedział:

Lepiej nam przecież zginąć w bitwie, niż patrzeć na niedolę naszego narodu i świątyni (1 Mch 3, 59).

²⁴ Por. mój artykuł „Jeruzalem, jeśli zapomnę o tobie...” (Ps 137,5). *Święte Miasto Dawnego i Nowego Przymierza oraz czasów ostatecznych*, w: *Verbum caro factum est. Księga Pamiątkowa dla Księdza Profesora Tomasza Jelonka w 70. rocznicę urodzin*, red. R. Bogacz, W. Chrostowski, Warszawa 2007, s. 180-191; T. Jelonek, *Starotestamentalna teologia Syjonu*, „Analecta Cracoviensia” 19 (1987), s. 441-458; T. Brzegowy, *Miasto Boże w Psalmach*, Kraków 1989.

²⁵ Por. M. Rosik (red.), *Świątynia Jerozolimska*, Wrocław 2007 (Archeolog czyta Biblię).

²⁶ Por. J. Nawrot, *Pierwsza Księga Machabejska. Rozdziały 1, 1 — 6, 16. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2016], s. 456-459 (NKB.ST, XIV,1); J. Nawrot, *Kryzys religijny w Judei za Antiocha IV Epifanesa. Teologia historii w 1Mch 1,1-2,26*, Poznań 2012, s. 353-370 (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wydział Teologiczny. Studia i Materiały, 151); F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań 1961, s. 63n (PŚST, VI,4); J.A. Goldstein, *I Maccabees. A New Translation with Introduction and Commentary*, New York, London, Toronto, Sydney, Auckland 1976, s. 231 (AB, 41).

Natchniony autor pisze, że Eleazar Auaran, zabijając słonia od spodu i ginąc pod nim:

Poświęcił się, żeby uratować swój naród (1 Mch 6, 44).

W pieśni upamiętniającej dokonania Szymona napisano, że:

starał się on dla swojego narodu o to, co dobre. [...] rozszerzył granice swego narodu i objął władzę nad krajem (1 Mch 14, 4. 6).

Szymon mówił do swoich synów:

Wyjdźcie na wojnę w obronie naszego narodu, a pomoc z Nieba niech będzie z wami! (1 Mch 16, 3)²⁷.

Autor Drugiej Księgi Machabejskiej charakteryzuje postawę Judy Machabeusza:

Ten, który całkowicie się poświęcił, ciałem i duszą, pierwszy walczył w obronie obywateli, który zachował od młodych lat życzliwość dla rodaków (2 Mch 15, 30)²⁸.

Przywiązanie do własnego narodu, jego ziemi oraz do religii, obyczajów wynikających z Przymierza, jakie Bóg zawarł ze swym ludem, było źródłem duchowej siły Izraela, który przetrwał jako naród mimo zniszczenia Jerozolimy i pozbawienia własnego państwa. Czerpał siły z natchnionych tekstów przekazujących Boże obietnice i obiecujących błogosławieństwo, jeśli lud nawróci się ze swych błędów.

Wypowiedzi Jezusa o ojczyźnie, rodakach i przyrodzie

Jezus Chrystus, Wcielony Syn Boży, potomek Abrahama i Dawida, w różnych okolicznościach wypowiadał się o swojej ojczyźnie, rodakach i przyrodzie. Ubolewał, że swoi Go nie przyjmują. W synagodze, w rodzinnym Nazarecie,

²⁷ Por. J. Nawrot, *Pierwsza Księga Machabejska. Rozdziały 1, 1 — 6, 16...*, dz. cyt., s. 599n, 611; J. Nawrot, *Pierwsza Księga Machabejska. Rozdziały 6, 17 — 16, 24. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz, Święty Paweł* [Częstochowa 2020], s. 77n, 891-896, 1059-1063; F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie...*, dz. cyt., s. 84n, 87, 118, 198, 212n; J.A. Goldstein, *I Maccabees...*, dz. cyt., s. 261, 263, 322, 490, 520n.

²⁸ Por. F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie...*, dz. cyt., s. 337n; Ł. Laskowski, *Druga Księga Machabejska. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz, Święty Paweł* [Częstochowa 2017], s. 632n (NKB.ST XIV,3); J.A. Goldstein, *II Maccabees. A New Translation with Introduction and Commentary*, New York, London, Toronto, Sydney, Auckland 1983, s. 501 (AB, 41A).

stwierdził, że prorok nie jest uznawany w swojej ojczyźnie. Wizytę w rodzinnym miasteczku św. Łukasz umieszcza w swojej Ewangelii na początku Jego publicznej działalności, natomiast pozostali Synoptycy mniej więcej w środku:

Z pewnością powiecie Mi to przysłowie: Lekarzu, ulecz samego siebie; dokonajże i tu, w swojej ojczyźnie (ἐν τῇ πατρίδι σου), tego, co wydarzyło się, jak słyszeliśmy, w Kafarnaum”.²⁴ I dodał: „Zaprawdę, powiadam wam: Żaden prorok nie jest mile widziany w swojej ojczyźnie (Łk 4, 23n; por. Mt 13, 57; Mk 6, 4)²⁹.

Św. Jan przytacza tę wypowiedź po powrocie Jezusa z Samarii, jednak w innych okolicznościach, kiedy spotkał się z uznaniem Galilejczyków:

Jezus wprowadzie sam stwierdził, że prorok nie doznaje czci we własnej ojczyźnie (ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι),⁴⁵ kiedy jednak przyszedł do Galilei, Galilejczycy przyjęli Go, ponieważ widzieli wszystko, co uczynił w Jerozolimie w czasie świąt. I oni bowiem przybyli na święto (J 4, 44n)³⁰.

²⁹ Por. F. Gryglewicz, *Ewangelia według św. Łukasza. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań–Warszawa 1974, s. 132n (PŚNT, III,3); L.T. Johnson, *The Gospel of Luke*, Collegeville, Minnesota 1991, s. 83n (SPS, 3); J.A. Fitzmyer, *The Gospel according to Luke (I–IX). Introduction, Translation, and Notes*, New York, London, Toronto, Sydney, Auckland 1981, s. 526–529, 535–537 (AB, 28); F. Mickiewicz, *Ewangelia według świętego Łukasza, rozdziały 1 – 11, Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2011], s. 264 (NKB.NT, III,1); H. Schürmann, *Das Lukasevangelium, 1. Teil, Kommentar zu Kap. 1, 1 – 9, 50*, Freiburg–Basel–Wien 1969, s. 154–236–238 (HTKNT, III, 1); J. Nolland, *Luke 1–9:20*, Dallas, Texas 1989, s. 199n (WBC, 35A); L. Sabourin, *The Gospel according to St. Luke. Introduction and commentary*, Bombay 1984, s. 138n; J. Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań–Warszawa 1979, s. 229 (PŚNT, III,1); A. Paciorek, *Ewangelia według świętego Mateusza, rozdziały 1 – 13. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2005], s. 571n (NKB.NT, I,1); D.J. Harrington, *The Gospel of Matthew*, Collegeville, Minnesota 1991, s. 211–213 (SPS, 1); J. Gnllka, *Das Matthäusevangelium, 1. Teil, Kommentar zu Kap. 1, 1 – 13, 58*, Freiburg–Basel–Wien 1986, s. 513–516 (HTKNT, I, 1); W.F. Albright, C.S. Mann, *Matthew. Introduction, Translation and Notes*, Garden City, New York 1978, s. 173n (AB, 26); L. Sabourin, *The Gospel according to St. Matthew*, vol. II, *Commentary 7 : 28 – 28 : 20*, Bombay 1983, s. 631n; H. Langkammer, *Ewangelia według św. Marka. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań–Warszawa 1977, s. 170n (PŚNT, III,2); R. Pesch, *Das Markusevangelium, 1. Teil, Kommentar zu Kap. 1, 1 – 8, 26*, Freiburg–Basel–Wien 1977², s. 320n (HTKNT, II, 1); C.S. Mann, *Mark. A New Translation with Introduction and Commentary*, Garden City, New York 1986, s. 288–290 (AB, 27); A. Malina, *Ewangelia według świętego Marka, rozdziały 1, 1 – 8, 26. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2013], s. 364–367 (NKB.NT, II,1)

³⁰ Por. R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium, I. Teil, Einleitung und Kommentar zu Kap. 1–4*, Freiburg–Basel–Wien 1979⁴, s. 494–496 (HTKNT, IV.1); L. Stachowiak, *Ewangelia według św. Jana. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań–Warszawa 1975, s. 187 (PŚNT, IV); H. van den Bussche, *Jean. Commentaire de l'Évangile spirituel*, [Bruges] 1967, s. 198n; J. Moloney, *The Gospel of John*, Collegeville, Minnesota 1998, s. 150–153, 159n (SPS, 4); G.R. Beasley-Murray, *John*, Waco, Texas 1987, s. 73 (WBC, 36); R.E. Brown, *The Gospel*

Podczas wjazdu do Jerozolimy Jezus płakał nad smutną przyszłością czekającą stolicę Jego narodu:

Gdy był już blisko, na widok miasta zapłakał nad nim⁴² i rzekł: „O gdybyś i ty poznało w ten dzień to, co służy pokojowi! Ale teraz zostało to zakryte przed twoimi oczami.⁴³ Bo przyjdą na ciebie dni, gdy twoi nieprzyjaciele otoczą cię wałami, oblegną cię i ścisną zewsząd.⁴⁴ Powalą na ziemię ciebie i twoje dzieci z tobą, a nie zostawią w tobie kamienia na kamieniu za to, żeś nie rozpoznało czasu twojego nawiedzenia” (Łk 19, 41–44).

Ubolewał nad brakiem wiary mieszkańców Jerozolimy, który uniemożliwił im osiągnięcie prawdziwego pokoju, otwarcie się na ten dar mesjański. Zapowiedział zniszczenie świętego miasta³¹.

W Jezusowych przypowieściach i pouczeniach jest bardzo wiele odniesień do pracy w ogóle³², a szczególnie do pracy na roli i w winnicy. Wiąże się to z obrazami z przyrody, rozwoju roślin, życia zwierząt domowych. Praca na roli i zajęcia pasterzy, podstawowe, jeśli chodzi o zapewnienie ludziom środków do życia, były bardzo bliskie Jezusowi. Prawdopodobnie razem ze swoją Matką pracował na niewielkim kawałku ziemi koło domu. Roman Brandstaetter w pięknej powieści *Jezus z Nazarethu* wyraża przypuszczenie, że Jezus był raczej najemnym pracownikiem rolnym niż cieślą³³, wydaje się to jednak mało prawdopodobne. Warto zwrócić uwagę przynajmniej na niektóre obrazy z przypowieści odnoszące się do pracy na roli, w ogrodzie i na pastwisku.

W *Kazaniu na górze*, mówiąc o potrzebie ufności w Bożą Opatrzność, Mistrz odwołuje się do pożywienia ptaków oraz do piękna kwiatów:

---

according to John I – XII, Introduction, Translation, and Notes, Garden City, New York 1966, s. 186–189 (AB, 29); S. Mędała, *Ewangelia według świętego Jana rozdziały 1 – 12. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, [Częstochowa] 2010, s. 485n (NKB.NT, IV,1).

³¹ Por. F. Gryglewicz, *Ewangelia według św. Łukasza...*, dz. cyt., s. 297n; L.T. Johnson, *The Gospel of Luke...*, dz. cyt., s. 298n, 302; J.A. Fitzmyer, *The Gospel according to Luke (X–XXIV). Introduction, Translation, and Notes*, New York, London, Toronto, Sydney, Auckland 1985, s. 1253–1260 (AB, 28A); F. Mickiewicz, *Ewangelia według świętego Łukasza, rozdziały 12 – 24. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2012], s. 324–330 (NKB.NT, III,2); L. Sabourin, *The Gospel according to St. Luke...*, dz. cyt., s. 332n.

³² Por. A. Jankowski, *Praca w przypowieściach ewangelijnych*, w: *Ewangelia pracy. Encyklika Jana Pawła II „Laborem exercens” wraz z komentarzem*, red. J. Chmiel, S. Ryłko, Kraków 1983, s. 80–86. Korzystam też z materiału zawartego w mojej monografii *„Z pracy rąk swoich będziesz pożywał” (Ps 128, 2). Biblia o godności i wartości ludzkiej pracy*, Kraków 2010, s. 129–137 (Biblijne Wezwania do Rozwijania Kultury, 3).

³³ Por. *Jezus z Nazarethu*, t. 1 *Czas milczenia*, [Warszawa] 1967, s. 206n, 245–249, na s. 245 pisze nawet: „Jezus odwrócił się od ciesielstwa”. Jest to raczej fantazja wielkiego pisarza niż rzeczywisty wniosek z Ewangelii i znajomości biblijnych realiów.

Nie martwcie się o swoje życie, o to, co macie jeść i pić, ani o swoje ciało, czym się macie przyodzierać. Czyż życie nie znaczy więcej niż pokarm, a ciało więcej niż odzienie? ²⁶ Przypatrzcie się ptakom podniebnym: nie sieją ani żną i nie zbierają do spichlerzy, a Ojciec wasz niebieski je żywi. Czyż wy nie jesteście ważniejsi niż one? ²⁷ Kto z was, martwiąc się, może choćby jedną chwilę dołożyć do wieku swego życia? ²⁸ A o odzienie czemu się martwicie? Przypatrzcie się liliom polnym, jak rosną: nie pracują ani przędą. ²⁹ A powiadam wam: nawet Salomon w całym swym przepychu nie był tak ubrany jak jedna z nich. ³⁰ Jeśli więc ziele polne, które dziś jest, a jutro do pieca będzie wrzucone, Bóg tak przyodziewa, to czyż nie tym bardziej was, ludzie małej wiary? (Mt 6, 25-30)³⁴.

Pod koniec *Kazania na górze* Jezus w przestrodze przeciw uczonym w Piśmie i faryzeuszom odwołuje się do obrazu z sadownictwa, konkretnie do zbierania owoców z drzew:

Strzeżcie się fałszywych proroków, którzy przychodzą do was w owczej skórze, a wewnątrz są drapieżnymi wilkami. ¹⁶ Poznacie ich po ich owocach. Czy zbiera się winogrona z ciernia albo z ostu figi? ¹⁷ Tak każde dobre drzewo wydaje dobre owoce, a złe drzewo wydaje złe owoce. ¹⁸ Nie może dobre drzewo wydać złych owoców ani złe drzewo wydać dobrych owoców. ¹⁹ Każde drzewo, które nie wydaje dobrego owocu, zostaje wycięte i wrzucone w ogień. ²⁰ A więc: poznacie ich po ich owocach (Mt 7, 15-20; por. Łk 6, 43-45, a także Syr 27, 6)³⁵.

Obok zakończenia omawianego tekstu można postawić nauczanie św. Jana Chrzyciela o siekierze przyłożonej do korzenia drzew (Mt 3, 10; Łk 3, 9), które nie wydają owocu nawrócenia (Mt 3, 8. 10), oraz obraz oczyszczania omlotu przy pomocy wiejadła lub szufli (Mt 3, 12; Łk 3, 17) – oddzielania dobrego

³⁴ Por. J. Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza...*, dz. cyt., s. 153n; A. Paciorek, *Ewangelia według świętego Mateusza, rozdziały 1 – 13...*, dz. cyt., s. 292-300; J. Gnilka, *Das Matthäusevangelium, 1. Teil, Kommentar zu Kap. 1, 1 – 13, 58...*, dz. cyt., s. 245-249; D.J. Harrington, *The Gospel of Matthew...*, dz. cyt., s. 102, 104; W.F. Albright, C.S. Mann, *Matthew...*, dz. cyt., s. 62-64; L. Sabourin, *The Gospel according to St. Matthew, vol. I, General Introduction. Commentary 1 : 7 – 7 : 27*, Bombay 1982, s. 420-422; H.D. Betz, *The Sermon on the Mount. A Commentary on the Sermon on the Mount including the Sermon on the Plain (Matthew 5:3 – 7:27 and Luke 6:20-49)*, red. A. Yarbro Collins, Minneapolis 1995, s. 459-480 (Hermeneia).

³⁵ Por. J. Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza...*, dz. cyt., s. 159n; A. Paciorek, *Ewangelia według świętego Mateusza, rozdziały 1 – 13...*, dz. cyt., s. 320-327; J. Gnilka, *Das Matthäusevangelium, 1. Teil, Kommentar zu Kap. 1, 1 – 13, 58...*, dz. cyt., s. 273-276; D.J. Harrington, *The Gospel of Matthew...*, dz. cyt., s. 108-111; W.F. Albright, C.S. Mann, *Matthew...*, dz. cyt., s. 86; L. Sabourin, *The Gospel according to St. Matthew, vol. I, General Introduction. Commentary 1 : 7 – 7 : 27...*, dz. cyt., s. 433-435; H.D. Betz, *The Sermon on the Mount. A Commentary on the Sermon on the Mount including the Sermon on the Plain (Matthew 5:3 – 7:27 and Luke 6:20-49)...*, dz. cyt., s. 527-536.

od złego i pozbywania się tego, co niepotrzebne. Życiowa praktyka związana z uprawą i zbieraniem owoców oraz pozbywaniem się nieowocujących drzew i pozostałości po czyszczeniu zboża wymownie ukazuje przyszły los człowieka zależny od tego, jak wykorzystuje dostępne mu teraz możliwości³⁶.

W związku z przestrogą przed grzechem przeciw Duchowi Świętemu Jezus wzywa do oceny Jego czynów świadczących o Jego posłannictwie: „Albo uznajcie, że drzewo jest dobre, a wtedy i jego owoc jest dobry, albo uznajcie, że drzewo jest złe, a wtedy i owoc jego jest zły; bo po owocu poznaje się drzewo” (Mt 12, 33)³⁷.

Tematyka przynoszenia owocu poruszana jest także przy przekleściu figi (Mt 21, 19; Mk 14, 25). W czasie Ostatniej Wieczerzy Jezus mówi: „Odtąd nie będę już pił [napoju] z tego owocu winnego krzewu aż do owego dnia, kiedy pić go będę z wami, nowy, w królestwie Ojca mego” (Mt 26, 29; por. Łk 22, 18). Natomiast przenośnie o owocu łoża mówi do Maryi Elżbieta: „Błogosławionaś Ty między niewiastami i błogosławiony jest owoc Twojego łoża” (Łk 1, 42).

O przynoszeniu owocu, plonu z zasianego ziarna, mówią wszystkie wersje przypowieści o siewcy, a właściwie o różnych losach zasianego ziarna:

Inne wreszcie padły na ziemię żyzną i plon wydały, jedno stokrotny, drugie sześćdziesiątkrotny, a inne trzydziestokrotny [...] Posiane między ciernie oznacza tego, kto słuca słowa, lecz troski doczesne i ułuda bogactwa zagłuszają słowo, tak że zostaje bezowocne.²³ Posiane wreszcie na ziemię żyzną oznacza tego, kto słuca słowa i rozumie [je]. On też wydaje plon: jeden stokrotny, drugi sześćdziesiątkrotny, inny trzydziestokrotny (Mt 13, 8. 22n);

[I]nne padło między ciernie, a ciernie wybujały i zagłuszyły je, tak że nie wydało owocu.⁸ Inne wreszcie padły na ziemię żyzną i wydawały plon, wschodząc i rosnąc; a przynosiły [plon] trzydziestokrotny, sześćdziesiątkrotny i stokrotny [...] Są inni, którzy są zasiani między ciernie: to ci, którzy wprawdzie słuchają słowa,¹⁹ lecz troski tego świata, ułuda bogactwa i inne żądze wciskają się i zagłuszają słowo, tak że pozostaje bezowocne.²⁰ Wreszcie zasiani na ziemię żyzną są ci, którzy słuchają słowa, przyjmują je i wydają owoc: trzydziestokrotny, sześćdziesiątkrotny i stokrotny (Mk 4, 7n. 18–20);

³⁶ Por. F. Mickiewicz, *Orędzie Jana Chrzciciela o Królestwie Bożym (Mt 3, 2.7–12; Łk 3, 7–9.6–18)*, w: *Scripturae lumen. Biblia i jej oddziaływanie. Ewangelia o Królestwie*, red. A. Paciorek, Lublin 2009, s. 131–149, zwłaszcza 137n, 144.

³⁷ Por. J. Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza...*, dz. cyt., s. 209; A. Paciorek, *Ewangelia według świętego Mateusza, rozdziały 1 – 13...*, dz. cyt., s. 507n; J. Gnilk, *Das Matthäusevangelium, 1. Teil, Kommentar zu Kap. 1, 1 – 13, 58...*, dz. cyt., s. 460n; D.J. Harrington, *The Gospel of Matthew...*, dz. cyt., s. 184n; W.F. Albright, C.S. Mann, *Matthew...*, dz. cyt., s. 156n; L. Sabourin, *The Gospel according to St. Matthew...*, vol. II, dz. cyt., s.576n.

Wreszcie ziarno w żyznej ziemi oznacza tych, którzy wysłuchawszy słowa sercem szlachetnym i dobrym, zatrzymują je i wydają owoc dzięki wytrwałości (Łk 8, 15 – wyjaśnienie przypowieści o siewcy albo o różnych losach ziaren)³⁸.

O owocu z drzewa figowego jest mowa w przypowieści o nieurodzajnym drzewie figowym przekazanej tylko w Ewangelii św. Łukasza (Łk 13, 6–9, a także o czynnościach uprawiającego winnicę, by zapewnić drzewu warunki do wydania owocu: okopywaniu i obkładaniu nawozem), a o przyniesieniu owocu przez latorośle krzewu winnego w J 15, 1n. 4n. 8. 16. Jeśli drzewo nie przyniesie owocu po okresie oczekiwania, zostanie wycięte (Łk 13, 7. 9), podobnie latorośle winnego krzewu (J 15, 2. 6). Jezus mówi do kobiet lamentujących nad Nim podczas Drogi Krzyżowej (Łk 23, 27–31) o drzewach – zielonym i suchym (w. 31), którymi są On sam oraz przedstawiciele Izraela lekceważący Jego słowo.

W Ewangeliiach wspomina się często pasterstwo, hodowla zwierząt, zarówno jako rzeczywiste zajęcie ludzi, jak też przenośnie. Jest to kontynuacja znanego w starożytności obrazu ludzi jako owiec i władcy jako pasterza. Zwykli pasterze z okolic Betlejem pierwsi dowiedzieli się dzięki aniołom o narodzeniu Jezusa i przyszli oddać Mu pokłon (Łk 2, 8–20).

Po nauczaniu w różnych miastach i wioskach oraz licznych uzdrowieniach, przed wyborem Dwunastu i wysłaniem ich do pracy, Jezus:

widząc tłumy, litował się nad nimi, bo byli znękanymi i porzuceni, *jak owce nie mające pasterza*.³⁷ Wtedy rzekł do swych uczniów: „Żniwo wprowadźcie wielkie, ale robotników mało”.³⁸ Proście Pana żniwa, żeby wyprawił robotników na swoje żniwo” (Mt 9, 36–38; por. Mk 6, 34).

Jest to cytat lub nawiązanie do wielu tekstów ST – Biblia Tysiąclecia w przypisie podaje: Lb 27, 17; 1 Krl 22, 17; 2 Krn 18, 16; Jdt 11, 10; Ez 34, 5; Za 10, 2). Ewangelia św. Łukasza zamieszcza tę wypowiedź w związku z wysłaniem siedemdziesięciu dwu uczniów (Łk 10, 2), aluzję do niej można widzieć w J 4, 35–38:

Czyż nie mówicie: Jeszcze cztery miesiące, a nadejdą żniwa? Oto powiadam wam: Podnieście oczy i popatrzcie na pola, jak się bielą na żniwo.³⁶ Żniwiarz otrzymuje już zapłatę i zbiera plon na życie wieczne, tak iż siewca cieszy się razem ze żniwiarzem.³⁷ Tu bowiem okazuje się prawdziwym powiedzenie: Jeden siewca, a drugi zbiera.³⁸ Ja was wysłałem, abyście żęli to, nad czym wyście się nie natrudzili. Inni się natrudzili, a wy w ich trud weszlście.

38

Por. A. Jankowski, *Królestwo Boże w przypowieściach*, Kraków 2008⁵, s. 33–43.

W wypowiedziach Jezusa obok pasterstwa jest też mowa o pracy siewcy i żniwiarza³⁹.

Do uczniów wysyłanych na prace apostołskie mówi Jezus:

Idźcie raczej do owiec, które poginęły z domu Izraela [...] Posyłam was jak owce między wilki (Mt 10, 6. 16; por. Łk 10, 3).

O owcach z domu Izraela mówi też do kobiety kananejskiej (Mt 15, 24). Owcami raz nazwani są ludzie, do których kierowana jest posługa apostołska, drugi raz sami apostołowie, którym może grozić prześladowanie.

Inne obrazy związane z hodowlą to przestroga przed fałszywymi prorokami w owczych skórach (Mt 7, 14), wyciąganie z dołu owcy (Mt 12, 11n) w kontekście uzdrowienia w szabat człowieka z uschłą ręką, tylko w Ewangelii według św. Mateusza, w paralelnych tekstach pozostałych synoptyków nie ma tego obrazu, natomiast w Łk 13, 15 po uzdrowieniu pochylonej kobiety Jezus mówi o odwiązywaniu w szabat wołu i osła od żłobu i pojeniu ich, a po uzdrowieniu w szabat człowieka chorego na wodną puchlinę o wyciąganiu ze studni syna lub wołu (Łk 14, 5). W Łk 12, 32 Jezus zwraca się do uczniów: „Nie bój się, mała trzódka (τὸ μικρὸν ποίμνιον)”.

Piękna przypowieść o zabłąkanej owcy (Mt 12, 12–14; Łk 15, 3–8; por. Ps 119, 176) pokazuje troskę Boga o słabego człowieka. Do kobiety kananejskiej proszącej o uzdrowienie córki Jezus mówi:

Jestem posłany tylko do owiec, które poginęły z domu Izraela (Mt 15, 24; por. Mk 7, 24–30).

W Mowie Pasterskiej Jezus nazywa Siebie bramą i pasterzem owiec. On zna owce i oddaje za nie swoje życie, w przeciwieństwie do najemników (J 10, 1–18. 26–29). Ewangelista, komentując prorocstwo Kajfasza o śmierci Jezusa: „lepiej jest dla was, aby jeden człowiek umarł za lud, niżby miał zginąć cały naród” (J 11, 50), bez słowa o owcach mówi o czynności podobnej do pracy pasterza: „nie tylko za naród, ale także po to, by rozproszone dzieci Boże zgromadzić w jedno (διὰ τὸ σκορπισμένα συναγαγῆναι εἰς ἕν.)” (J 11, 52)⁴⁰. W ostatnim rozdziale tej Ewangelii

³⁹ Św. Jakub przestrzega bogatych przez zatrzymywaniem należnej zapłaty żniwiarzom (Jk 5, 4).

⁴⁰ Por. R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium, 2. Teil Kommentar zu Kap. 5–12*, Freiburg–Basel–Wien 1977², s. 347–381, 384–386, 449–452 (HTKNT, IV,2); L. Stachowiak, *Ewangelia według św. Jana...*, dz. cyt., s. 259–265, 267n, 279–281; H. van den Bussche, *Jean...*, dz. cyt., s. 326–338, 353–355; J. Moloney, *The Gospel of John...*, dz. cyt., s. 300–312, 314n, 320n; G.R. Beasley-Murray, *John...*, dz. cyt., s. 162–172, 174n, 178–180, 197n; R.E. Brown, *The Gospel according to John I – XII...*, dz. cyt., s. 385–400, 403, 407n, 449–444; S. Mędała, *Ewangelia według świętego Jana rozdziały 1 – 12...*, dz. cyt., s. 740–776, 778n, 829–831; F. Grylewicz, *Jezusowe przemówienia w czwartej Ewangelii*, Kraków 1986, s. 56–61, 99–116; A. Jankowski, „Jam jest Alfa

jest przekazanie Piotrowi władzy pasterskiej z określeniem czynności: „Paś baranki/owce moje” (J 21, 15–17)⁴¹.

W Mateuszowym obrazie Sądu Ostatecznego Sędzieja jak pasterz oddziela owce od kozłów (Mt 25, 32n). Podczas Ostatniej Wieczerzy, zapowiadając ucieczkę uczniów, Jezus cytuje Za 13, 7: „Uderzę pasterza, a rozproszą się owce ze stada” (Mt 26, 31; Mk 14, 27), natomiast św. Łukasz w tym kontekście mówi o innej czynności związanej z pracą rolnika albo gospodarza: „oto szatan domagał się, żeby was przesiać jak pszenicę” (Łk 22, 31).

Zestawione teksty pokazują miłość Jezusa do swego narodu, żal z powodu niewiary rodaków i jej przyszyłych następstw, zainteresowanie ojczyzną przyrodą, pracami wykonywanymi przez prostych ludzi, które posłużyły Mu za obraz nadprzyrodzonego działania Boga w świecie i ludzkich sercach.

Teksty apostołskie o rodakach i przyrodzie i życiu w ludzkiej społeczności

Teksty apostołskie to w większości pouczenia na temat prawd wiary, które w pełni objawił Wcielony Syn Boży, i wynikających z nich zasad życia moralnego. Stosunkowo niewiele można w nich znaleźć odniesień do konkretnego narodu jako przedmiotu troski i umiłowania. Na początku rozważań wspomnieliśmy o ubolewaniu św. Pawła, że większość jego rodaków nie przyjęła nauki Chrystusa (Rz 9 — 11). Pewną analogię można widzieć w listach do Kościołów w Smyrnie i Filadelfii w Apokalipsie piętnujących postawę tych, którzy „samych siebie zowią Żydami, a nie są nimi, lecz synagogą szatana” (2, 9):

Oto Ja ci daję [ludzi] z synagogi szatana
pośród tych, którzy mówią o sobie, że są Żydami –
a nie są nimi, lecz kłamią (3, 9).

Tu jest wyraźne potępienie osób i grup, które w imię wierności religii Pierwszego Przymierza prześladowują Kościół stanowiący wypełnienie jego zapowie-

---

i Omega” (Ap 22,13). *Dopowiedzeń chrystologii biblijnej wydanie drugie, rozszerzone*, Kraków 2000, s. 65–77; H. Witczyk, *Kościół Syna Bożego. Studium eklezjologii Czwartej Ewangelii*, Kielce 2012, s. 259, 391–439 (Biblioteka „Verbum Vitae”, 3).

⁴¹ Por. R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium 3. Teil, Kommentar zu Kap. 13–21*, Freiburg–Basel–Wien 1976², s. 431–437 (HTKNT, IV,3); L. Stachowiak, *Ewangelia według św. Jana...*, dz. cyt., s. 397n; H. van den Bussche, *Jean...*, dz. cyt., s. 561n; J. Moloney, *The Gospel of John...*, dz. cyt., s. 554–556, 558n; G.R. Beasley-Murray, *John...*, dz. cyt., s. 405–407; R.E. Brown, *The Gospel according to John XIII – XXI. Introduction, Translation, and Notes*, Garden City, New York 1970, s. 1102–1106, 1110–1117 (AB, 29A); S. Mędała, *Ewangelia według świętego Jana, rozdziały 13 – 21. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, [Częstochowa] 2010, s. 366n (NKB.NT IV,2).

dzi⁴². W tym znaczeniu Joachim Gnilka pisze, że dla św. Pawła prawdziwym Żydem, nie według ciała, lecz według ducha, jest chrześcijanin – ten, kto pełni wolę Bożą, pochwałą otrzymuje nie od ludzi, ale od Boga⁴³.

W Liście św. Jakuba sytuacja zadowolonych z siebie bogaczy porównana jest do przemijającego piękna roślin:

Niech się zaś ubogi brat chlubi z wyniesienia swego,¹⁰ bogaty natomiast ze swego poniżenia, bo przeminie *niby kwiat polny*.¹¹ Wszzło bowiem palące słońce i wysuszyło *łąkę, a kwiat jej opadł*, i zniknął piękny jej wygląd. Tak też bogaty przeminie w swoich poczynaniach (Jk 1, 9-11)⁴⁴.

Rodacy często stawali się prześladowcami uczniów Jezusa, zarówno Żydzi, jak poganie. Św. Paweł w najstarszym swoim liście pisze do Tesaloniczan:

Bracia, wyście się stali naśladowcami Kościołów Boga, które są w Judei, w Chrystusie Jezusie, ponieważ to samo, co one od Żydów, wyście wycierpieli od rodaków (1 Tes 2, 14)⁴⁵.

⁴² Por. A. Jankowski, *Apokalipsa św. Jana. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań 1959, s. 149n, 160 (PŚNT, XII); W.J. Harrington, *Revelation*, Collegeville, Minnesota 1993, s. 58n, 70-3 (SPS, 16); M. Wojciechowski, *Apokalipsa świętego Jana. Objawienie, a nie tajemnica. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2012], s. 135-137, 162n (NKB.NT, XX); J.M. Ford, *Revelation. Introduction, Translation and Commentary*, Garden City, New York 1975, s. 392n, 416n (AB, 38); F. Sieg, *Listy do siedmiu Kościołów. Apokalipsa św. Jana 1 – 3 z komentarzem egzegetycznym-teologicznym*, Warszawa 1985, s. 63-65, 98n; R. Bogacz, *Chrystusowe wskazania na czas próby. Listy do siedmiu Kościołów Apokalipsy*, Kraków 2015, s. 82-87, 291-295; R. Tkacz, *Listy do siedmiu Kościołów (Ap 2, 1 – 3, 22). Studium egzegetyczno-teologiczne*, Warszawa 2003, s. 143n, 328-332 (RSB, 11).

⁴³ Por. *Teologia Nowego Testamentu*, tłum. W. Szymona, Kraków 2002, s. 157n.

⁴⁴ Por. J. Kozyra, *List świętego Jakuba. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2011], s. 79-85 (NKB.NT, XVI); F. Mussner, *Die Jakobusbrief*, Freiburg-Basel-Wien 1975³, s. 72-75 (HTKNT, XIII,1); F. Gryglewicz, *Listy Katolickie...*, dz. cyt., s. 58-60; L.T. Johnson, *The Letter of James. A New Translation with Introduction and Commentary*, New York, London, Toronto, Sydney, Auckland 1995, s. 184-187, 189-191 (AB, 37A); B. Reicke, *The Epistles of James, Peter and Jude. Introduction, Translation and Notes*, Garden City, New York 1980^{2/9}, s. 15n (AB, 37); M. Dibelius, *James. A Commentary on the Epistle of James*, rev. H. Greeven, transl. M.A. Williams, Philadelphia 1981², s. 84-88 (Hermeneia); R.P. Martin, *James*, Waco, Texas 1988, s. 22-28 (WBC, 48); K. Wojciechowska, M. Rosik, *Mądrość zstępująca z góry. Komentarz strukturalny do Listu św. Jakuba*, Warszawa 2018, s. 246-249.

⁴⁵ Por. J. Stępień, *Listy do Tesaloniczan i Pasterskie. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań-Warszawa 1979, s. 151n (PŚNT, IX); M. Bednarz, *1 – 2 Listy do Tesaloniczan. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2007], s. 186-191 (NKB.NT, XIII); E.J. Richard, *First and Second Thessalonians*, Collegeville, Minnesota 1995, s. 119n, 123-127 (SPS, 11); F.F. Bruce, *1 & 2 Thessalonians*, Milton Keynes 1986, s. 45n (WBC, 45).

Natchniony autor Listu do Hebrajczyków cytuje zapowiedź Nowego Przymierza (Hbr 8, 11; cyt. Jr 31, 34 wg LXX), w którym wszyscy będą znali Boga i nie będzie trzeba pouczać o Nim rodaków:

I nikt nie będzie uczył swojego rodaka
ani nikt swego brata, mówiąc:
Poznaj Pana!
Bo wszyscy Mnie poznają,
od małego aż do wielkiego⁴⁶.

Teksty apostołskie zawierają także odniesienia do władzy świeckiej (również obcej, pogańskiej), głoszą szacunek dla porządku społecznego, określają zadania sprawujących władzę i wynikające z nich zobowiązania tych, którzy ich władzy podlegają, by móc żyć spokojnie. Św. Paweł pisze do Rzymian:

Każdy niech będzie poddany władzom, sprawującym rządy nad innymi. Nie ma bowiem władzy, która by nie pochodziła od Boga, a te, które są, zostały ustanowione przez Boga.² Kto więc przeciwstawia się władzy – przeciwstawia się porządkowi Bożemu. Ci zaś, którzy się przeciwstawili, ściągną na siebie wyrok potępienia.³ Albowiem rządzący nie są postrachem dla uczynku dobrego, ale dla złego. A chcesz nie bać się władzy? Czyn dobrze, a otrzymasz od niej pochwałę.⁴ Jest ona bowiem dla ciebie narzędziem Boga, [prowadzącym] ku dobremu. Jeżeli jednak czynisz źle, lękaj się, bo nie na próżno nosi miecz. Jest bowiem narzędziem Boga do wymierzania sprawiedliwej kary temu, który czyni źle.⁵ Należy więc jej się poddać nie tylko ze względu na karę, ale ze względu na sumienie.⁶ Z tego samego też powodu płacicie podatki. Bo ci, którzy się tym zajmują, z woli Boga pełnią swój urząd.⁷ Oddajcie każdemu to, co się mu należy: komu podatek – podatek, komu cło – cło, komu uległość – uległość, komu cześć – cześć” (Rz 13, 1–7).

Są to konkretne pouczenia, jak dążyć do pokoju na ziemi, by kiedyś osiągnąć wieczny pokój w niebie⁴⁷.

⁴⁶ Por. G.W. Buchanan, *To the Hebrews...*, dz. cyt., s. 139; S. Łach, *List do Hebrajczyków...*, dz. cyt., s. 210n; A. Malina, *List do Hebrajczyków...*, dz. cyt., s. 379n; F.F. Bruce, *The Epistle to Hebrews...*, dz. cyt., s. 169–179; P. Ellingworth, *The Epistle to the Hebrews...*, dz. cyt., s. 417; H.W. Attridge, *The Epistle to the Hebrews...*, dz. cyt., s. 228; R. Bogacz, *Misja Chrystusa w świetle hapax legomenów...*, dz. cyt., s. 384n.

⁴⁷ Por. K. Romaniuk, *List do Rzymian...*, dz. cyt., s. 250–254; S. Stasiak, *List do Rzymian...*, dz. cyt., s. 568–578; H. Schlier, *Der Römerbrief...*, dz. cyt., s. 386–393; B. Byrne, *Romans...*, dz. cyt., s. 285–293, 421; C.K. Barrett, *A Commentary on the Epistle to the Romans...*, dz. cyt., s. 244–249; J.A. Fitzmyer, *Romans...*, dz. cyt., s. 662–697; J.D.G. Dunn, *Romans 9–16...*, dz. cyt., s. 757–774; R. Baulès, *L'Évangile puissance de Dieu...*, dz. cyt., s. 269–274; J. Stepien, *Teologia św. Pawła. Człowiek i Kościół w zbawczym planie Boga*, Warszawa 1979,

Dążenie do spokojnego życia przejawia się w uszanowaniu istniejących struktur, jeśli wprost nie są niesprawiedliwe, oddawaniu każdemu tego, co mu się należy.

By osiągnąć wieczne szczęście – zjednoczenie z Bogiem – trzeba dobrze wykorzystać czas ziemskiego życia w ludzkiej społeczności. Dlatego apostołowie polecają modlitwy za sprawujących władzę. W Pierwszym Liście do Tymoteusza czytamy:

Polecam więc przede wszystkim, by prośby, modlitwy, wspólne błagania, dziękczynienia odprawiane były za wszystkich ludzi: ² za królów i za wszystkich sprawujących władzę, abyśmy mogli prowadzić życie ciche i spokojne (ἡρεμον καὶ ἡσύχιον) z całą pobożnością i godnością. ³ Jest to bowiem dobre i miłe w oczach Zbawiciela naszego, Boga, ⁴ który pragnie, by wszyscy ludzie zostali zbawieni (σωθῆναι) i doszli do poznania prawdy (εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν) (1 Tm 2, 1–4).

Trzeba modlić się za sprawujących władzę, by ich działania zapewniły ludziom spokój, normalne warunki życia. Umożliwiają one wszechstronny rozwój i otwarcie się na sprawy ducha – przyjęcie prawdy Bożego Objawienia, która prowadzi do zbawienia⁴⁸.

W Pierwszym Liście św. Piotra czytamy:

Postępowanie wasze wśród pogan niech będzie dobre, aby przyglądając się [waszym] dobrym uczynom wychwalali Boga w dniu nawiedzenia za to, z powodu czego oczerniają was jako złoczyńców. ¹³ Bądźcie poddani każdej ludzkiej zwierzchności ze względu na Pana: czy to królowi jako mającemu najwyższą władzę, ¹⁴ czy to namiestnikom jako przez niego posłanym celem karania złoczyńców, udzielania zaś pochwały tym, którzy dobrze czynią. ¹⁵ Taka bowiem jest wola Boża, abyście przez dobre uczynki zmusili do milczenia niewiedzę ludzi głupich. ¹⁶ Jak ludzie wolni [postępujcie], wszakże nie jak ci, dla których wolność jest usprawiedliwieniem zła, ale jak niewolnicy Boga. ¹⁷ Wszystkich szanujcie, braci miłujcie, Boga się bójcie, czcicie króla (1 P 2, 12-17).

Jest to pokazanie konsekwencji włączenia w Chrystusa, zasady właściwego postępowania w ludzkiej społeczności, w której na razie, jak przybysze i go-

s. 67; M. Wojciechowski, *Biblia o państwie*, Kraków 2008, s. 143–147; J. Załęski, *Chrześcijanin wobec władzy świeckiej według Rz 13, 1–7 i 1 P 2, 13–17*, Warszawa 1996, s. 36–40, 69–90, 97–118, 125–140, 147–181, 185–196.

⁴⁸ Por. J. Stępień, *Listy do Tesaloniczan i Pasterskie...*, dz. cyt., s. 331–334; S. Hareźga, *Pierwszy i Drugi List do Tymoteusza. List do Tytusa. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2018], s. 187–191 (NKB.NT, XIV); L. Oberlinner, *Die Pastoralbriefe. Erster Timotheusbrief*, Freiburg–Basel–Wien 1994, s. 64–73 (HTKNT, XI, 2/1); M. Dibelius, H. Conzelmann, *A Commentary on the Pastoral Epistles*, trans. Ph. Buttolph, A. Yarbro, Philadelphia 1984, s. 35–41 (Hermeneia).

ście, przebywają ludzie powołani do trwałego bytowania z Bogiem. Jest to też świadectwo wobec osób na razie niewyznających wiary w Chrystusa. Lojalność wobec władzy świeckiej nie oznacza uznawania za dobre całego postępowania sprawujących władzę, ale troskę o porządek, uznawanie obecnego stanu rzeczy. Szacunek dla sprawujących władzę wynika z szacunku dla każdego człowieka i pamięci, że nad wszystkimi jest Bóg. Postępowanie zgodne z ludzkim prawem jest pełnieniem woli Bożej i pokazywaniem ludziom na razie niewierzącym w Chrystusa, że Jego nauka nie rozbija prawdziwych ludzkich wartości i nie utrudnia życia ludzkiej społeczności⁴⁹.

Apostolskie pouczenia są komentarzami do słów Chrystusa: „Oddajcie więc Cezarowi to, co należy do Cezara, a Bogu to, co należy do Boga” (Mt 22, 21; Mk 12, 17; Łk 20, 25)⁵⁰. Przez troskę o tworzenie pokoju w konkretnych warunkach swojego życia każdy chrześcijanin wypełnia wolę Bożą i przyczynia się do budowania pokoju ludzi z Bogiem i między sobą.

Podsumowanie

Biblia może być dobrą religijną podstawą do kształtowania dojrzałego patriotyzmu oraz szacunku i miłości do przyrody. Świat jest wspaniałym, pięknym dziełem Bożym i Jego darem dla człowieka, który powinien go szanować i dobrze z niego korzystać. W świecie dla każdego szczególne miejsce zajmuje jego naród i ziemia, którą zamieszkuje. Dla Izraelitów była to Ziemia Obiecana. Jezus jako prawdziwy Izraelita kochał swych rodaków, ubolewał, że wielu z nich nie przyjmuje Jego nauki. Kochał i podziwiał ojczystą ziemię, z przyrody brał przykłady do ukazywania Królestwa Bożego – rzeczywistości nadprzyrodzo-

⁴⁹ Por. S. Hałas, *Pierwszy List św. Piotra. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz, Święty Paweł*, [Częstochowa 2007], s. 170–190 (NKB.NT, XVII); E.G. Selwyn, *The First Epistle of St. Peter. The Greek Text with Introduction, Notes and Essays*, London 1946, s. 169–175; K.H. Schelkle, *Die Petrusbriefe, Der Judasbrief*, Freiburg–Basel–Wien 1961, s. 68–78 (HTKNT, XIII,2); F. Gryglewicz, *Listy Katolickie. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań 1959, s. 202–206 (PŚNT, XI); B. Reicke, *The Epistles of James, Peter and Jude...*, dz. cyt., s. 93–96; J. Załęski, *Chrześcijanin wobec władzy świeckiej według Rz 13, 1-7 i 1 P 2, 13-17...*, dz. cyt., s. 40n, 90–95, 118–124, 140–145, 181–184, 196–203.

⁵⁰ Por. J. Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza...*, dz. cyt., s. 297; A. Paciorek, *Ewangelia według świętego Mateusza, rozdziały 14 – 28...*, dz. cyt., s. 363–365; J. Gnilka, *Das Matthäusevangelium...*, 2. Teil, dz. cyt., s. 248–250; W.F. Albright, C.S. Mann, *Matthew...*, dz. cyt., s. 121n; D.J. Harrington, *The Gospel of Matthew...*, dz. cyt., s. 310n; H. Langkammer, *Ewangelia według św. Marka...*, dz. cyt., s. 277n; R. Pesch, *Das Markusevangelium...*, 2. Teil, dz. cyt., s. 227–229; C.S. Mann, *Mark...*, dz. cyt., s. 470n; F. Gryglewicz, *Ewangelia według św. Łukasza...*, dz. cyt., s. 304n; L.T. Johnson, *The Gospel of Luke...*, dz. cyt., s. 312, 318; J.A. Fitzmyer, *The Gospel according to Luke X–XXIV...*, dz. cyt., s. 1291–1294, 1296n; F. Mickiewicz, *Ewangelia według świętego Łukasza, rozdziały 12 – 24...*, dz. cyt., s. 359–362n.

nych. Szanował prostą pracę rolników i pasterzy, porównywał do niej działania swoje i swych uczniów. Apostołowie także odwoływali się do zjawisk przyrody, szanowali swych rodaków, choć doznawali z ich strony prześladowań. Uczyli, by szanować struktury społeczne, ludzkie władze, jeśli postępują sprawiedliwie, bo ich zadaniem jest tworzenie warunków do życia w bezpieczeństwie i pokoju. Dziś te wskazania są tak samo aktualne.

Bibliografia:

Albright W.F., Mann C.S., *Matthew. Introduction, Translation and Notes*, Garden City, New York 1978 (AB, 26).

Alonso Schökel L., Sicre Diaz J.L., *Giobbe. Commento teologico e letterario*, Roma 1985 (Commenti Biblici).

Attridge H.W., *The Epistle to the Hebrews. A Commentary on the Epistle to the Hebrews*, Philadelphia 1989 (Hermeneia).

Baulès R., *L'Évangile puissance de Dieu. Commentaire de l'épître aux Romains*, Paris 1968 (LD, 53).

Barrett C.K., *A Commentary on the Epistle to the Romans*, London 1971 (Black's New Testament Commentaries).

Beasley-Murray G.R., *John*, Waco, Texas 1987 (WBC, 36).

Bednarz M., *1 – 2 List do Tesaloniczan. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz, Święty Paweł [Częstochowa 2007]* (NKB.NT, XIII).

Betz H.D., *Galatians. A Commentary on Paul's Letter to the Churches in Galatia*, Philadelphia 1984 (Hermeneia).

Betz H.D., *The Sermon on the Mount. A Commentary on the Sermon on the Mount including the Sermon on the Plain (Matthew 5:3 – 7:27 and Luke 6:20–49)*, ed. A. Yarbro Collins, Minneapolis 1995 (Hermeneia).

Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych, Pallottinum, Poznań 2000⁵.

Bogacz R., *Chrystusowe wskazania na czas próby. Listy do siedmiu Kościołów Apokalipsy*, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, Kraków 2015.

Bogacz R., *Misja Chrystusa w świetle hapax legomenów*, Kraków 2006 (List do Hebrajczyków, 2).

Bonora A., *Księga Koheleeta*, tłum. J. Dembska, Kraków 1997 (Rozumieć Stary Testament. Komentarz Duchowy).

Brandstaetter R., *Jezus z Nazarethu*, t. 1 *Czas milczenia*, PAX, [Warszawa] 1967.

Brown R.E., *The Gospel according to John I – XII, Introduction, Translation, and Notes*, Garden City, New York 1966 (AB, 29).

Brown R.E., *The Gospel according to John XIII – XXI. Introduction, Translation, and Notes*, Garden City, New York 1970 (AB, 29A).

Bruce F.F., *1 & 2 Thessalonians*, Milton Keynes 1986 (WBC, 45).

Bruce F.F., *The Epistle to Hebrews. The English Text with Introduction, Exposition and Notes*, Grand Rapids, Michigan 1978 (The New International Commentary on the New Testament).

Brzegowy T., *Miasto Boże w Psalmach*, Polskie Towarzystwo Teologiczne, Kraków 1989.

Buchanan G.W., *To the Hebrews. Translation, Comments and Conclusions*, Garden City, New York 1983^{2/7} (AB, 36).

Budd Ph.J., *Numbers*, Waco, Texas 1984 (WBC, 5).

van den Bussche H., *Jean. Commentaire de l'Évangile spirituel*, Desclée, De Brouwer, [Bruges] 1967.

Byrne B., *Romans*, Collegeville, Minnesota 1996 (SPS, 6).

Childs B.S., *The Book of Exodus. A Critical, Theological Commentary*, Philadelphia 1974 (The Old Testament Library).

Collins J.J., *Daniel. A Commentary on the Book of Daniel*, Minneapolis 1993 (Hermeneia).

Czajkowski M., *Lud Przymierza*, Warszawa 1992 (Biblioteka „Więzi”).

Dahood M., *Psalms I, 1–50. Introduction, Translation and Notes*, Garden City, New York 1983 (AB, 16).

Dahood M., *Psalms III, 101–150. Introduction, Translation and Notes with an Appendix: The Grammar of the Psalter*, Garden City, New York 1984 (AB, 17A).

Dąbek T.M., „Do Pana należy ziemia i to, co ją napelnia...” (Ps 24,1). *Biblijne podstawy przekonania o sakralnym charakterze całej przyrody i szczególnych miejsc*, w: *Kęćkie sacrum*, red. S. Cader, Kęty 2008, s. 103–120.

Gnilka J., *Das Matthäusevangelium, 1. Teil, Kommentar zu Kap. 1, 1 – 13, 58*, Freiburg–Basel–Wien 1986 (HTKNT, I, 1).

Gnilka J., *Der Philipperbrief*, Freiburg–Basel–Wien 1968 (HTKNT, X,3).

Gnilka J., *Teologia Nowego Testamentu*, tłum. W. Szymona, Wydawnictwo M, Kraków 2002.

Goldstein J.A., *I Maccabees. A New Translation with Introduction and Commentary*, New York, London, Toronto, Sydney, Auckland 1976 (AB, 41).

Goldstein J.A., *II Maccabees. A New Translation with Introduction and Commentary*, New York, London, Toronto, Sydney, Auckland 1983 (AB, 41A).

Gryglewicz F., *Ewangelia według św. Łukasza. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań–Warszawa 1974 (PŚNT, III,3).

Gryglewicz F., *Jezusowe przemówienia w czwartej Ewangelii*, Polskie Towarzystwo Teologiczne, Kraków 1986.

Gryglewicz F., *Księgi Machabejskie. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań 1961 (PŚST, VI,4).

Gryglewicz F., *Listy Katolickie. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań 1959 (PŚNT, XI).

Hałas S., *Pierwszy List św. Piotra. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz, Święty Paweł [Częstochowa 2007]* (NKB.NT, XVII).

Hareźga S., *Pierwszy i Drugi List do Tymoteusza. List do Tytusa. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz, Święty Paweł [Częstochowa 2018]* (NKB.NT, XIV).

Harrington D.J., *The Gospel of Matthew*, Collegeville, Minnesota 1991 (SPS, 1).

Harrington W.J., *Revelation*, Collegeville, Minnesota 1993 (SPS, 16).

Hartman L.F., Di Lella A.A., *The Book of Daniel. A New Translation with Notes and Commentary on Chapters 1 – 9 by L. F. Hartman, Introduction, and Commentary on Chapters 10 – 12 by A. A. Di Lella*, Garden City, New York 1985 (AB, 23).

Hawthorne G.F., *Philippians*, Waco, Texas 1983 (WBC, 43).

Homerski J., *Ewangelia według św. Mateusza. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań–Warszawa 1979 (PŚNT, III,1).

Homerski J., *Księga Daniela. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań 2008 (PŚST, XI, 2).

Jakubiec C., *Księga Hioba. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań–Warszawa 1974 (PŚST, VII,1).

Jankowski A., *Apokalipsa św. Jana. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań 1959 (PŚNT, XII).

Jankowski A., „*Jam jest Alfa i Omega*” (Ap 22,13). *Dopowiedzeń chrystologii biblijnej wydanie drugie, rozszerzone*, Wydawnictwo Tyniec, Kraków 2000.

Jankowski A., *Królestwo Boże w przypowieściach*, Wydawnictwo Tyniec, Kraków 2008⁵.

Jankowski A., *Listy więzienne świętego Pawła. Do Filipian – Do Kolosan – Do Filemona – Do Efezjan. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań 1962 (PŚNT, VIII).

Jankowski A., *Praca w przypowieściach ewangelijnych*, w: *Ewangelia pracy. Encyklika Jana Pawła II „Laborem exercens” wraz z komentarzem*, red. J. Chmiel, S. Ryłko, Kraków 1983, s. 80–86.

Jelonek T., *Starotestamentalna teologia Syjonu*, „*Analecta Cracoviensia*” 19 (1987), s. 441–458.

Johnson L.T., *The Gospel of Luke*, Collegeville, Minnesota 1991 (SPS, 3).

Johnson L.T., *The Letter of James. A New Translation with Introduction and Commentary*, New York, London, Toronto, Sydney, Auckland 1995 (AB, 37A).

Kozyra J., *List świętego Jakuba. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2011] (NKB.NT, XVI).

Langkammer H., *Ewangelia według św. Marka. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań–Warszawa 1977 (PŚNT, III,2).

Langkammer H., *Księga Pieśni nad Pieśniami. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań 2016 (PŚST, VIII,4).

Langkammer H., *Księga Syracha. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań 2020 (PŚST, VIII,5).

Laskowski Ł., *Druga Księga Machabejska. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2017] (NKB.ST, XIV,3).

Lemański J., *Księga Rodzaju, rozdziały 1 –11. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2013] (NKB.ST, I,1).

Lemański J., *Księga Wyjścia. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2009] (NKB.ST, 2).

Lévêque J., *Job et son Dieu. Essai d'exégèse et de théologie biblique*, I–II, Paris 1970 (Études Bibliques).

Levine B.A., *Numbers 1 – 20. A New Translation with Introduction and Commentary*, New York, London, Toronto, Sydney, Auckland 1993 (AB, 4).

Łach S., *Księga Liczb. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań–Warszawa 1970 (PŚST, II,2).

Łach S., Łach J., *Księga Psalmów. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań 1990, s. 211, 509 (PŚST, VII,2).

Łach S., *Księga Rodzaju. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań 1962 (PŚST, I,1).

Łach S., *Księga Wyjścia. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań 1964 (PŚST, I,2).

Łach S., *List do Hebrajczyków. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań 1959 (PŚNT, X).

Majewski M., *W stronę Ziemi Obiecanej. Komentarz do Księgi Wyjścia*, Wydawnictwo eSPe, Kraków 2011.

Malina A., *Ewangelia według świętego Marka, rozdziały 1, 1 – 8, 26. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2013] (NKB.NT, II,1).

Malina A., *List do Hebrajczyków. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2018] (NKB.NT, XV).

Mann C.S., *Mark. A New Translation with Introduction and Commentary*, Garden City, New York 1986 (AB, 27).

Martin R.P., *James*, Waco, Texas 1988 (WBC, 48).

Matera F.J., *Galatians*, Collegeville, Minnesota 1992 (SPS, 9).

Mędała S., *Ewangelia według świętego Jana rozdziały 1 – 12. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, [Częstochowa] 2010 (NKB.NT, IV,1).

Mędała S., *Ewangelia według świętego Jana, rozdziały 13 – 21. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, [Częstochowa 2010] (NKB.NT IV,2).

Mickiewicz F., *Ewangelia według świętego Łukasza, rozdziały 1 – 11, Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2011] (NKB.NT, III,1).

Mickiewicz F., *Ewangelia według świętego Łukasza, rozdziały 12 – 24. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2012] (NKB.NT, III,2).

Mickiewicz F., *Orędzie Jana Chrzciciela o Królestwie Bożym (Mt 3, 2.7–12; Łk 3, 7–9.6–18)*, w: *Scripturae lumen. Biblia i jej oddziaływanie. Ewangelia o Królestwie*, red. A. Paciorek, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009, s. 131–149.

Moloney J., *The Gospel of John*, Collegeville, Minnesota 1998 (SPS, 4).

Moore C.A., *Daniel, Esther and Jeremiah the Additions. A New Translation with Introduction and Commentary*, Garden City, New York 1977, s. 66–76 (AB, 44).

Mussner F., *Der Galaterbrief*, Freiburg–Basel–Wien 1977³ (HTKNT, IX).

Mussner F., *Die Jakobusbrief*, Freiburg–Basel–Wien 1975³ (HTKNT, XIII,1).

Nawrot J., *Kryzys religijny w Judei za Antiocha IV Epifanesa. Teologia historii w IMch 1,1–2,26*, Poznań 2012 (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wydział Teologiczny. Studia i Materiały, 151).

Nawrot J., *Pierwsza Księga Machabejska. Rozdziały 1, 1 – 6, 16. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2016] (NKB.ST, XIV,1).

Nawrot J., *Pierwsza Księga Machabejska. Rozdziały 6, 17 – 16, 24. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2020] (NKB.ST, XIV,2).

Nolland J., *Luke 1—9:20*, Dallas, Texas 1989 (WBC, 35A).

Oberlinner L., *Die Pastoralbriefe. Erster Timotheusbrief*, Freiburg–Basel–Wien 1994 (HTKNT, XI, 2/1).

Paciorek A., *Ewangelia według świętego Mateusza, rozdziały 1 – 13. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2005] (NKB.NT, I,1).

Parchem M., *Księga Daniela. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Święty Paweł [Częstochowa 2008] (NKB.ST, XXVI).

Pesch R., *Das Markusevangelium, 1. Teil, Kommentar zu Kap. 1, 1 – 8, 26*, Freiburg–Basel–Wien 1977² (HTKNT, II, 1).

Poniży B., *Księga Mądrości. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, [Częstochowa] 2012 (NKB.ST, XX).

Poniży B., *Panteizm w Księdze Mądrości (Mdr 13,1-9) na tle krytyki bałwochwalstwa w Biblii*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 8 (1998), s. 27–60.

Pope M.H., *Job. Introduction, Translation, and Notes*, Garden City, New York 1973 (AB, 15).

Pope M.H., *Song of Songs. A New Translation with Introduction and Commentary*, Garden City, New York 1977 (AB, 7C).

von Rad G., *Das erste Buch Mose. Genesis*, Göttingen 1976¹⁰ (ATD, 2-4).

Ravasi G., *Hiob. Dramat Boga i człowieka*, II, tłum. K. Stopa, Kraków 2005 (Zgłębiając Biblię).

Ravasi G., *Il Libro dei Salmi. Commento e attualizzazione*, I, Bologna 1986³; III, Bologna 1988⁴ (Lettura Pastorale della Bibbia).

Ravasi G., *Kohelet. Najbardziej oryginalna i „skandaliczna” księga Starego Testamentu*, tłum. J. Skrzypnik, Kraków 2003 (Zgłębiając Biblię).

Refoulé F., „... *Et ainsi tout Israël sera sauvé*”. *Romains 11,25-32*, Paris 1984 (LD, 117).

Reicke B., *The Epistles of James, Peter and Jude. Introduction, Translation and Notes*, Garden City, New York 1980^{2/9} (AB, 37).

Richard E.J., *First and Second Thessalonians*, Collegetown, Minnesota 1995 (SPS, 11).

Romaniuk K., *Księga Mądrości. Wstęp - przekład z oryginału - komentarz*, Poznań-Warszawa 1969 (PŚST, VIII,3).

Romaniuk K., *List do Rzymian. Wstęp - przekład z oryginału - komentarz*, Poznań-Warszawa 1978 (PŚNT, VI,1).

Rosik M. (red.), *Świątynia Jerozolimska*, Wrocław 2007 (Archeolog czyta Biblię).

Sabourin L., *The Gospel according to St. Luke. Introduction and commentary*, St Paul Publications, Bombay 1984.

Sabourin L., *The Gospel according to St. Matthew*, vol. I, *General Introduction. Commentary 1 : 7 - 7 : 27*, St Paul Publications, Bombay 1982.

Sabourin L., *The Gospel according to St. Matthew*, vol. II, *Commentary 7 : 28 - 28 : 20*, St Paul Publications, Bombay 1983.

Salij J., *Gwiazdy, ludzie i zwierzęta. O godności człowieka i godności materii*, Wydawnictwo W drodze, Poznań 2009.

Schelkle K.H., *Die Petrusbriefe, Der Judasbrief*, Freiburg-Basel-Wien 1961 (HTKNT, XIII,2).

Schilling O., *Das Buch Jesus Sirach*, Freiburg 1956 (Herders Bibelkommentar. Die Heilige Schrift für das Leben, VII,2).

Schlier H., *Der Römerbrief*, Freiburg-Basel-Wien 1977 (HTKNT, VI).

Schnackenburg R., *Das Johannesevangelium, I. Teil, Einleitung und Kommentar zu Kap. 1-4*, Freiburg-Basel-Wien 1979⁴ (HTKNT, IV,1).

Schnackenburg R., *Das Johannesevangelium, 2. Teil Kommentar zu Kap. 5-12*, Freiburg-Basel-Wien 1977² (HTKNT, IV,2).

Schnackenburg R., *Das Johannesevangelium 3. Teil, Kommentar zu Kap. 13-21*, Freiburg-Basel-Wien 1976² (HTKNT, IV,3).

Scott R.B.Y., *Proverbs, Ecclesiastes. Introduction, Translation, and Notes*, Garden City, New York 1965 (AB, 18).

Schürmann H., *Das Lukasevangelium, 1. Teil, Kommentar zu Kap. 1, 1 – 9, 50*, Freiburg–Basel–Wien 1969 (HTKNT, III,1).

Selwyn E.G., *The First Epistle of St. Peter. The Greek Text with Introduction, Notes and Essays*, London 1946.

Seow C.L., *Ecclesiastes. A New Translation with Introduction and Commentary*, New York, London, Toronto, Sydney, Auckland 1997 (AB, 18C).

Sieg F., *Listy do siedmiu Kościołów. Apokalipsa św. Jana 1 – 3 z komentarzem egzegetyczno-teologicznym*, Bernardinum, Warszawa 1985.

Skehan P.W., Di Lella A.A., *The Wisdom of Ben Sira. A New Translation with Notes By †P. W. Skehan, Introduction and Commentary By A. A. Di Lella*, New York 1987 (AB, 39).

Speiser E.A., *Genesis*, Garden City, New York 1964 (AB, 1).

Stachowiak L., *Ewangelia według św. Jana. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań–Warszawa 1975 (PŚNT, IV).

Stasiak S., *List do Rzymian. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz, Święty Paweł [Częstochowa] 2020*, (NKB.NT, VI).

Stępień J., *Listy do Tesaloniczan i Pasterskie. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań–Warszawa 1979 (PŚNT, IX).

Stępień J., *Teologia św. Pawła. Człowiek i Kościół w zbawczym planie Boga*, Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1979.

Szymanek E., *List do Galatów. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań–Warszawa 1978 (PŚNT, VI,2).

Tkacz R., *Listy do siedmiu Kościołów (Ap 2, 1 – 3, 22). Studium egzegetyczno-teologiczne*, Warszawa 2003 (RSB, 11).

Tronina A., *Księga Hioba. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, [Częstochowa 2013] (NKB.ST, XV).

Viard A., *Saint Paul Épitre aux Galates*, Paris 1964 (Sources Bibliques).

Warzecha J., *Miłość potężna jak śmierć (Pieśń nad Pieśniami)*, w: A. Strus, J. Warzecha, J. Frankowski, *Pieśni Izraela*, Warszawa 1988, s. 153–171 (Wprowadzenie w myśl i wezwanie ksiąg biblijnych, 7).

Wenham G.J., *Genesis 1 - 15*, (Word Books, Milton Keynes, England) 1991, (WBC, 1).

Winston D., *The Wisdom of Solomon. A New Translation with Introduction and Commentary*, Garden City, New York 1978 (AB, 43).

Witczyk H., *Kościół Syna Bożego. Studium eklezjologii Czwartej Ewangelii*, Kielce 2012 (Biblioteka „Verbum Vitae”, 3).

Wojciechowska K., Rosik M., *Mądrość zstępująca z góry. Komentarz strukturalny do Listu św. Jakuba*, Warszawa 2018.

Wojciechowski M., *Apokalipsa świętego Jana. Objawienie, a nie tajemnica. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz, Święty Paweł [Częstochowa 2012]* (NKB.NT, XX).

Wojciechowski M., *Biblia o państwie*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.

Wójcik A., *Prawda a miłość i miłosierdzie w Biblii Hebrajskiej*, w: „*Bądźcie miłosierni, jak Ojciec wasz jest miłosierny*” (Łk 6,36), red. T.M. Dąbek, WN Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, Kraków 2002, s. 127–170.

Wronka S., *Transliteracja i transkrypcja alfabetu hebrajskiego*, RBL 57 (2004), s. 45–58.

Załęski J., *Chrześcijanin wobec władzy świeckiej według Rz 13, 1-7 i 1 P 2, 13-17*, Warszawa 1996.

Zwijacz E.N., *Obraz Ludu Bożego według Księgi Liczb*, Kraków 2010 (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. Wydział Teologiczny. Rozprawy Doktorskie).

Streszczenie

BIBLIJNE PODSTAWY PATRIOTYZMU I MIŁOŚCI OJCZYSTEJ ZIEMI

Biblia może być dobrą religijną podstawą do kształtowania dojrzałego patriotyzmu oraz szacunku i miłości do przyrody. Świat jest wspaniałym, pięknym dziełem Bożym i Jego darem dla człowieka, który powinien go szanować i dobrze z niego korzystać. W świecie dla każdego szczególnie miejsce zajmuje jego naród i ziemia, którą zamieszkuje. Dla Izraelitów była to Ziemia Obiecana. Jezus jako prawdziwy Izraelita kochał swych rodaków, ubolewał, że wielu z nich nie przyjmuje Jego nauki. Kochał i podziwiał ojczystą ziemię, z przyrody brał przykłady do ukazywania Królestwa Bożego – rzeczywistości nadprzyrodzonych. Szanował prostą pracę rolników i pasterzy, porównywał do niej działania swoje i swych uczniów. Apostołowie także odwoływali się do zjawisk przyrody, szanowali swych rodaków, choć doznawali

z ich strony prześladowań. Uczyli, by szanować struktury społeczne, ludzkie władze, jeśli postępują sprawiedliwie, bo ich zadaniem jest tworzenie warunków do życia w bezpieczeństwie i pokoju (Rz 13, 1-7; 1 Tm 2, 1-4; 1 P 2, 12-17). Dziś te wskazania są tak samo aktualne.

Słowa kluczowe: patriotyzm, piękno i wartość przyrody, miłość ziemi ojczystej, poszanowanie porządku w ludzkiej społeczności

Summary

THE BIBLICAL FOUNDATIONS OF PATRIOTISM AND LOVE NATIVE LAND

The Bible can be a good religious basis for developing mature patriotism as well as respect and love for nature. The world is a wonderful, beautiful work of God and his gift to man who should respect it and use it well. In the world, one owns people and the inhabited land has special importance. For the Israelites, it was the Promised Land. Jesus, as a true Israelite, loved his countrymen, he lamented that many of them did not accept his teachings. He loved and admired his native land, he took examples from nature to show the Kingdom of God - supernatural realities. He respected the simple work of farmers and shepherds, he compared his and his disciples' actions to it. The apostles also referred to the phenomena of nature, respected their countrymen, although they suffered persecution on their part. They taught to respect social structures, human authorities, if they act fairly, because their task is to create conditions for living in security and peace (Rom 13:1-7; 1Tim 2:1-4; 1Pt 2:12-17). Today these indications are just as relevant.

Keywords: patriotism, beauty and value of the nature, love for the native land, respect for order in human society

Nota o Autorze

Tomasz Maria Dąbek OSB, kapłan zakonny (benedyktyn) świecenia kapłańskie w 1979, profesor zwyczajny od 2006 r. Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie – wykłady z egzegezy Nowego Testamentu, teologii biblijnej oraz w latach 1984-2004 muzyki kościelnej. W latach 1984-2003 był proboszczem w Tyńcu, a w latach 1985-99 i 2003-2005 pełnił funkcję przeora opactwa w Tyńcu. Opublikował ponad 400 opracowań naukowych i popularno-naukowych, w tym ok. 50 książek.